
Vedanta Paribhasha

వేదాంత పరిభాషా

Document Information

Text title : Vedanta Paribhasha

File name : paribhasha.itx

Category : major_works

Location : doc_z_misc_major_works

Author : Dharmaraja Adhvarindra

Transliterated by : Sunder Hattangadi

Proofread by : Sunder Hattangadi

Translated by : -

Latest update : March 8, 2004

Send corrections to : sanskrit at cheerful dot c om

This text is prepared by volunteers and is to be used for personal study and research. The file is not to be copied or reposted without permission, for promotion of any website or individuals or for commercial purpose.

Please help to maintain respect for volunteer spirit.

Please note that proofreading is done using Devanagari version and other language/scripts are generated using **sanscript**.

March 24, 2024

sanskritdocuments.org

వేదాంత పరిభాషా

by Dharmaraja Adhvarindra

- ౧ ప్రత్యక్ష ప్రమాణమ్ ।
- ౨ అనుమానమ్ ।
- ౩ ఉపమానమ్ ।
- ౪ ఆగమః ।
- ౫ ఆర్థాపత్తిః ।
- ౬ అనుపలబ్ధి ।
- ౭ ప్రామాణ్యమ్ ।
- ౮ ప్రయోజనమ్ ।

౧ ప్రత్యక్ష ప్రమాణమ్ ।

యదవిద్యావిలాసేన భూతభౌతికస్పృష్టయః ।
తం నౌమి పరమాత్మానం సచ్ఛిదానందవిగ్రహమ్ ॥ ౧॥

యదస్తేవాసిపఞ్చాస్యైర్నిరస్తా భేదివారణాః ।
తం ప్రణౌమి నృసింహౌఖ్యం యతీన్ద్రం పరమం గురుమ్ ॥ ౨॥

శ్రీమద్వేంకటనాథాఖ్యాన్ వేలాఙ్గుడినివాసినః ।
జగద్గురూనహం వందే సర్వతన్త్రప్రవర్తకాన్ ॥ ౩॥

యేన చింతామణౌ టీకా దశటీకావిభజ్ఞానీ ।
తర్కచూడామణీర్నామ కృతా విద్వన్మనోరమా ॥ ౪॥

టీకా శశధరస్యాపి బాలవ్యుత్పత్తిదాయినీ ।
పదయోజనయా పఞ్చపాదికా వ్యాకృతా తథా ॥ ౫॥

తేన బోధాయ మన్దానాం వేదాన్తార్థావలంబినీ ।
ధర్మరాజాధ్వరీన్ద్రేణ పరిభాషా వితన్యతే ॥ ౬॥

ఇహ ఖలు ధర్మార్థకామమోక్షాభ్యేషు చతుర్విధపురుషార్థేషు

మోక్ష ఏవ పరమపురుషార్థః, న స పునరావర్తతే[॥]
 ఇత్యాదిశ్రుత్యా తస్యైవ నిత్యత్వావగమాత్, ఇతరేషాం త్రయాణాం ప్రత్యక్షేణ,
[॥] తద్యథేవా కర్మజితో లోకః క్షీయతే, ఏవమేవాముత్ర పుణ్యజితో లోకః క్షీయతే[॥]
 ఇత్యాదిశ్రుత్యా చ అనిత్యత్వావగమాచ్చ । స చ బ్రహ్మజ్ఞానాదితి
 బ్రహ్మ తజ్ఞానం తత్ప్రమాణఞ్చ సప్రపఞ్చం నిరూప్యతే ।
 తత్ర ప్రమాకరణం ప్రమాణమ్ । తత్ర స్మృతివ్యావృత్తం
 ప్రమాత్వమనధిగతావాధితార్థవిషయకజ్ఞానత్వమ్ ।
 స్మృతినాధారణస్తు అవాధితార్థవిషయకజ్ఞానత్వమ్ ।
 నీరూపస్యాపి కాలస్యేన్ద్రియవేద్యత్వాభ్యుపగమేన, ధారావాహికబుద్ధిరపి
 పూర్వపూర్వజ్ఞానావిషయ-తత్తత్క్షణవిశేషవిషయకత్వేన న
 తత్రవ్యాప్తిః । కిఞ్చ సిద్ధాన్తే ధారావాహికబుద్ధిస్థలే న
 జ్ఞానభేదః, కిన్తు యావద్బటస్ఫురణం
 తావద్భటాకారాన్తఃకరణవృత్తిరేకైవ,
 న తు నానా, వృత్తేః స్వవిరోధివృత్త్యుత్పత్తిపర్వన్తం
 స్థాయిత్యాభ్యుపగమాత్; తథా చ తత్ప్రతిఫలితచైతన్యరూపం
 ఘటాదిజ్ఞానమపి తత్ర తావత్కాలినమేకమేవ ఇతి నావ్యాప్తిశక్కాపి ।
 నను సిద్ధాన్తే ఘటాదేర్నిత్యత్వేన బాధితత్వాత్ కథం తజ్ఞానం ప్రమాణమ్ ?
 ఉచ్యతే । బ్రహ్మసాక్షాత్కారానన్తరం హి ఘటాదీనాం బాధః, యత్ర[॥]
 త్వస్య సర్వమాత్మైవాభూత్ తత్ కేన కం పశ్యేత్[॥]
 ఇతి శ్రుతేః । న తు సంసారదశాయాం బాధః, యత్ర హి ద్వైతమివ భవతి
 తదితర ఇతరం పశ్యతి ఇతి శ్రుతేః । తథా చ 'అబాధిత' - పదేన
 సంసారదశాయామబాధితత్వం
 వివక్షితమ్, ఇతి న ఘటాదిప్రమాయమవ్యాప్తిః । తదుక్తమ్ -
[॥] దేహాత్మప్రత్యయో యద్వత్ ప్రమాణత్వేన కల్పితః ।
 లౌకికం తద్వదేవేదం ప్రమాణాన్తాఽఽత్మనిశ్చయాత్ ॥ ఇతి ।
 'ఆ ఆత్మనిశ్చయాత్'-బ్రహ్మసాక్షాత్కారపర్వన్తమిత్యర్థః ।
 'లౌకికమ్' ఇతి ఘటాదిజ్ఞానమిత్యర్థః ।
 తాని చ ప్రమాణాని షట్ - ప్రత్యక్షానుమానౌపమానాగమ-
 అర్థాపత్తిఅనుపలబ్ధిభేదాత్ । తత్ర ప్రత్యక్షప్రమాయాః కరణం

ప్రత్యక్షప్రమాణమ్ | ప్రత్యక్షప్రమా చాత్ర చైతన్యమేవ,

యత్ సాక్షాదపరోక్షాద్ బ్రహ్మ ఇతి శ్రుతేః |

'అపరోక్షాది'త్యస్య అపరోక్షమిత్యర్థః |

నను చైతన్యమనాది తత్ కథం చక్షురాదేస్తత్కరణత్వేన

ప్రమాణత్వమితి | ఉచ్యతే | చైతన్యస్యానాదిత్వేఽపి

తదభివ్యంజక- అన్తఃకరణవృత్తిరిన్ద్రియసన్నికర్షాదినా

జాయతే ఇతి వృత్తివిశిష్టం చైతన్యమాదిమదిత్యుచ్యతే

జ్ఞానావచ్ఛేదకత్వాచ్చ వృత్తౌ జ్ఞానతోపచారః |

తదుక్తం వివరణే అన్తఃకరణవృత్తౌ జ్ఞానతోపచారాత్ |

నను నిరవయవస్యాన్తఃకరణస్య పరిణామాత్మికా వృత్తిః కథమ్? ఇత్థమ్ |

న తావదన్తఃకరణమ్ నిరవయవమ్, సాదిద్రవ్యత్వేన సావయవత్వాత్ |

సాదిత్వం తన్ననోఽసృజత ఇత్యాదిశ్రుతేః | వృత్తిరూపజ్ఞానస్య

మనోధర్మత్వే చ కామః సజ్కులోఽపి విచికిత్సా శ్రద్ధాఽశ్రద్ధా

ధృతిరధృతిర్హీర్షీర్షీర్షిరిత్యేతత్

సర్వం మన ఏవ ఇతి శ్రుతిర్మానమ్, 'భీ'-శబ్దేన

వృత్తిరూపజ్ఞానాభిధానాత్ | అత ఏవ కామాదేరపి

మనోధర్మత్వమ్ ||

నను కామాదేరన్తఃకరణధర్మత్వే, అహమిచ్ఛామి, అహం

జానామి, అహం బిభేమి ఇత్యాద్యనుభవ ఆత్మధర్మత్వమవగాహమానః

కథముపపద్యతే? ఉచ్యతే | అయఃపిణ్డస్య దగ్ధృత్వాభావేఽపి

దగ్ధృత్వాశ్రయవహ్నితాదాత్మ్యాధ్యాసాద్

యథా అయో దహతి ఇతి వ్యవహారః తథా

సుఖాద్యాకారపరిణామ్యన్తః- కరణైక్యాధ్యాసాత్

అహం సుఖీ, అహం దుఃఖీ ఇత్యాది వ్యవహారః |

నను అన్తఃకరణస్యేన్ద్రియతయాఽతీన్ద్రియత్వాత్ కథం

ప్రత్యక్షవిషయతేతి | ఉచ్యతే | న తావదన్తఃకరణమిన్ద్రియమిత్యత్ర

మానమస్తి | మనఃషష్ఠాన్ద్రియాణి ఇతి భగవద్గీతావచనం ప్రమాణమితి

చేత్ న అన్ద్రియేణాపి మనసా షట్త్వసంఖ్యాపూరణావిరోధాత్ |

నహీన్ద్రియగతసంఖ్యాపూరణమిన్ద్రియేనైవేతి నియమః

"యజమానపఞ్చమా ఇడాం భక్షయన్తి ఇత్యత్ర
 ఋత్విగ్గతపఞ్చత్వసంఖ్యాయా అన్మత్విజాఽపి
 యజమానేన వేదానధ్యాపయామాస మహాభారతపఞ్చమాన్
 ఇత్యాదౌ చ వేదగతపఞ్చత్వసంఖ్యాయా అవేదేనాపి భారతేన
 పూరణదర్శనాత్" ఇన్ద్రియేభ్యః పరా హ్యర్థా ఆర్థేభ్యశ్చ
 పరం మనః ఇత్యాదిశ్రుత్యా మనసోఽన్ద్రియత్వావగమాచ్చ |
 న చైవం మనసోఽన్ద్రియత్వే సుఖాదిప్రత్యక్షస్య
 సాక్షాత్త్వం న స్యాత్ ఇన్ద్రియాజన్యత్వాదితి వాచ్యమ్ |
 నహిన్ద్రియాజన్యత్వేన జ్ఞానస్య సాక్షాత్త్వమ్
 అనుమిత్యాదేరపిమనోజన్యతయా సాక్షాత్త్వాపత్తేః
 ఈశ్వరజ్ఞానస్యాన్ద్రియజన్యస్య సాక్షాత్త్వానాపత్తేశ్చ |
 సిద్ధాన్తే ప్రత్యక్షత్వప్రయోజకం కిమితి చేత్ కిం జ్ఞానగతస్య
 ప్రత్యక్షత్వస్య ప్రయోజకం పుచ్చసి కింవా విషయగతస్య |
 ఆద్యే ప్రమాణచైతన్యస్య విషయావచ్ఛిన్నచైతన్యాభేద ఇతి బ్రూమః |

తథాహి త్రివిధం చైతన్యమ్ -

విషయచైతన్యం ప్రమాణచైతన్యం ప్రమాత్మచైతన్యం
 చేతి | తత్ర ఘటాద్యవచ్ఛిన్నం చైతన్యం విషయచైతన్యమ్
 అన్తఃకరణవృత్త్యవచ్ఛిన్నం చైతన్యం ప్రమాణచైతన్యమ్
 అన్తఃకరణవచ్ఛిన్నం చైతన్యం ప్రమాత్మచైతన్యమ్ |

తత్ర యథా తడాగోదకం ఛిద్రాన్నిర్గత్య కుల్యాత్మనా
 కేదారాన్ ప్రవిశ్య తద్దవేవ చతుష్కోణాద్యాకారం భవతి తథా
 తైజసమన్తఃకరణమపి చక్షురాదిద్వారా నిర్గత్య
 ఘటాదివిషయదేశం గత్వా ఘటాదివిషయాకారేణ పరిణమతే | న
 ఏవ పరిణామో వృత్తిరిత్యుచ్యతే | అనుమిత్యాదిస్థలే తు అన్తఃకరణస్య
 న వహ్స్యోదిదేశగమనమ్ వహ్స్యోదేశ్చక్షురాద్యసన్నికర్షాత్ |

తథా చ "అయం ఘటః"

ఇత్యాదిప్రత్యక్షస్థలే ఘటాదేస్తదాకారవృత్తేశ్చ
 బహిరేకత్ర దేశే సమవధానాత్ తదుభయావచ్ఛిన్నం చైతన్యమేకమేవ
 విభాజకయోరప్యన్తఃకరణవృత్తిఘటాదివిషయయోః ఏకదేశస్థత్వేన
 భేదాజనకత్వాత్ | అత ఏవ మరాన్తర్వర్తిఘటావచ్ఛిన్నాకాశో

న మతావచ్ఛిన్నాకాశాద్భిద్యతే | తథా చ అయం ఘటః

ఇతి ఘటప్రత్యక్షస్థలే ఘటాకారవృత్తేర్ఘటసంయోగితయా
ఘటావచ్ఛిన్నవైతన్యస్య తద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నవైతన్యస్య
చాభిన్నతయా తత్ర ఘటజ్ఞానస్య ఘటాంశే ప్రత్యక్షత్వమ్ |
సుఖాద్యవచ్ఛిన్నవైతన్యస్య తద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నవైతన్యస్య
చ నియమేనైకదేశస్థితోపాధిద్వయావచ్ఛిన్నత్వాత్

నియమేన అహం సుఖీ ఇత్యాదిజ్ఞానస్య ప్రత్యక్షత్వమ్ |

నన్వేషం స్వవృత్తిసుఖాదిస్మరణస్యాపి సుఖాద్యంశే
ప్రత్యక్షత్వాపత్తిరితి చేత్ న తత్ర స్మర్యమాణసుఖస్యాతీతత్వేన
స్మృతిరూపాన్తఃకరణవృత్తేర్వర్తమానత్వేన తత్రోపాధ్యోర్భిన్నకాలీనతయా
తత్తదవచ్ఛిన్నవైతన్యయోర్భేదాత్ | ఉపాధ్యోరేకదేశస్థత్వే సతి
ఏకకాలీనత్వస్యైవోపాధేయాభేదప్రయోజకత్వాత్ | యది
చైకదేశస్థత్వమాత్రముపధేయాభేదప్రయోజకమ్ తదా అహం

పూర్వం సుఖీ ఇత్యాదిస్మృతావతివ్యాప్తివారణాయ
వర్తమాతత్వం విషయ-విశేషణం దేయమ్ |

నన్వేషమపి స్వకీయధర్మాధర్మౌ వర్తమానౌ యదా
శబ్దాదినా జ్ఞాయతే తదా తాదృశశాబ్దజ్ఞానాదావతివ్యాప్తిః తత్ర
ధర్మాద్యవచ్ఛిన్న-తద్వృత్త్యవచ్ఛిన్నవైతన్యయోరేకత్వాదితి
చేత్ న | యోగ్యత్వస్యాపి విషయవిశేషణత్వాత్ |
అన్తఃకరణధర్మత్వావిశేషేఽపి కిచ్చదయోగ్యమిత్యత్ర
ఫలవలకల్ప్యః స్వభావ ఏవ శరణమ్ |
అన్యథా న్యాయమతేఽప్యాత్మధర్మత్వావిశేషాత్
సుఖాదివత్ ధర్మాదేరపి ప్రత్యక్షత్వాపత్తిర్దుర్వారా |

న చైవమపి సుఖస్య వర్తమానతాదశాయాం త్వం
సుఖీ ఇత్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానస్య ప్రత్యక్షతా స్యాదితి వాచ్యమ్
ఇష్టత్వాత్ | దశమస్తవమసి ఇత్యాదౌ
సన్నికృష్టవిషయే శబ్దాదప్యపరోక్షజ్ఞానాభ్యుపగమాత్ |

అత ఏవ పర్వతో వహ్నిమాన్ ఇత్యాదిజ్ఞానమపి బహుంశే
పరోక్షమ్ పర్వతాంశేఽపరోక్షమ్ పర్వతాద్యవచ్ఛిన్నవైతన్యస్య

బహిర్విఃసృతాన్తఃకరణవృత్త్యవచ్చిన్నచైతన్యాభేదాత్ |
 వహ్స్యంశే తు అన్తఃకరణవృత్తినిర్గమనాభావేన వహ్స్యవచ్చిన్న-
 చైతన్యస్య ప్రమాణచైతన్యస్య చ పరస్పరం భేదాత్ |
 తథాచానుభవః పర్వతం పశ్యామి వహ్నిమనుమినోమి
 ఇతి | న్యాయమతే తు పర్వతమనుమినోమి ఇత్సునువ్యవసాయాపత్తిః |
 అసన్నికృష్టపక్షకానుమితౌ తు సర్వాంశేఽపి జ్ఞానం
 పరోక్షమ్ | సురభి చన్దనమ్ ఇత్యాదిజ్ఞానమపి
 చన్దనఖణ్డాంశేఽపరోక్షమ్
 సౌరభాంశే చ పరోక్షమ్ సౌరభస్య
 చక్షుర్నియాయోగ్యతయా యోగ్యత్వఘటితస్య నిరుక్తలక్షణస్యాభావాత్ |
 న చైవమేకత్ర జ్ఞానే పరోక్షత్వాపరోక్షత్వయోరభ్యుపగమే
 తయోర్జాతిత్వం న స్యాదితి వాచ్యమ్ ఇష్టత్వాత్ |
 జాతిత్వోపాధిత్వపరిభాషాయాః
 సకలప్రమాణాగోచరతయాఽప్రామాణికత్వాత్ |
 ఘటోఽయమ్ ఇత్యాదిప్రత్యక్షం హి ఘటత్వాదినద్భావే
 మానమ్ న తు తస్య జాతిత్వేపి జాతిత్వరూపసాధ్యప్రసిద్ధౌ
 తత్సాధకానుమానస్యాప్యనవకాశాత్ | సమవాయాసిద్ధయా
 బ్రహ్మభిన్ననిఖిలప్రపంచస్యానిత్యతయా చ నిత్యత్వసమవేతత్వఘటితజాతిత్వస్య
 ఘటత్వాదావసిద్ధేశ్చ | ఏవమేవోపాధిత్వం నిరసనీయమ్ |
 పర్వతో వహ్నిమాన్ ఇత్యాదౌ చ పర్వతాంశే వహ్స్యంశే
 చాన్తఃకరణవృత్తిభేదాఙ్గీకారేణ తత్తద్వృత్త్యవచ్ఛేదకభేదేన
 పరోక్షత్వాపరోక్షత్వయోరేకత్ర చైతన్యే వృత్తౌ న కచ్చిత్ విరోధః | తథా
 చ తత్తద్నిర్నియయోగ్యవర్తమానవిషయావచ్చిన్నచైతన్యభిన్నత్వం
 తత్తదాకారవృత్త్యవచ్చిన్నజ్ఞానస్య తత్తదంశే ప్రత్యక్షత్వమ్ |
 ఘటాదేర్విషయస్య ప్రత్యక్షత్వస్తు ప్రమాత్రభిన్నత్వమ్ |
 నను కథం ఘటాదేరన్తఃకరణావచ్చిన్నచైతన్యభేదః అహమిదం
 పశ్యామి ఇతి భేదానుభవవిరోధాదితి చేత్ ఉచ్యతే | ప్రమాత్రభేదో
 నామ న తావదైక్యమ్ కిన్తు ప్రమాతృసత్తాతిరిక్తసత్తాకత్వాభావః | తథా
 చ ఘటాదేః స్వావచ్చిన్నచైతన్యేఽధ్యస్తతయా విషయచైతన్యసత్తైవ
 ఘటాదిసత్తా అధిష్ఠానసత్తాతిరిక్తయా

ఆరోపితసత్తాయానగ్గీకారాత్ | విషయచైతన్యం చ
 పూర్వోక్తప్రకారేణ ప్రమాతృచైతన్యమేవేతి ప్రమాతృచైతన్యైవైవ
 ఘటాద్యధిష్ఠానతయా ప్రమాతృసత్తైవ ఘటాదిసత్తా నాన్యేతి
 సిద్ధం ఘటాదేరపరోక్షత్వమ్ అనుమిత్యాదిస్థలే త్వన్తఃకరణస్య
 వహ్నోదిదేశనిర్గమనాభావేన వహ్నోవచ్చిన్నచైతన్యస్య
 ప్రమాతృచైతన్యాత్మకతయా వహ్నోదిసత్తా ప్రమాతృసత్తాతో భిన్నా ఇతి నాతివ్యాప్తిః |

నన్వేవమపి ధర్మాధర్మాదిగోచరానుమిత్యాదిస్థలే

ధర్మాధర్మయోః ప్రత్యక్షత్వాపత్తిః

ధర్మాద్యవచ్చిన్నచైతన్యస్య ప్రమాతృచైతన్యాభిన్నతయా

ధర్మాదిసత్తాయాః ప్రమాతృసత్తానతిరేకాదితి చేత్

న యోగ్యత్వస్యాపి విశేషవిశేషణత్వాత్ |

నన్వేవమపి " రూపి ఘటః " ఇతి ప్రత్యక్షస్థలే

ఘటగతపరిమాణాదేః ప్రత్యక్షత్వాపత్తిః

రూపావచ్చిన్నచైతన్యస్య పరిమాణాద్యవచ్చిన్నచైతన్యస్య

చైకతయా రూపావచ్చిన్నచైతన్యస్య ప్రమాతృచైతన్యాభేదే

పరిమాణాద్యవచ్చిన్నచైతన్యస్యాపి ప్రమాతృభిన్నతయా

పరిమాణాదిమత్తాయాః ప్రమాతృసత్తాతిరిక్తత్వాభావాత్

ఇతి చేత్ న తత్తదాకారవృత్త్యపహితత్వస్యాపి

ప్రమాతృవిశేషణత్వాత్ |

రూపాకారవృత్తిదశాయాం పరిమాణాద్యాకారవృత్త్యభావేన అతివ్యాప్త్యభావాత్ |

నన్వేవం వృత్తావవ్యాప్తిః అనవస్థాభియా వృత్తిగోచరవృత్త్యనగ్గీకారేణ

తత్ర స్వాకారవృత్త్యపహితత్వఘటితోక్తలక్షణాభావాత్ ఇతి చేత్ న |

అనవస్థాభియా వృత్తీర్వృత్త్యన్తరావిషయత్వేఽపి స్వవిషయత్వాభ్యుపగమేన

స్వవిషయవృత్త్యపహితప్రమాతృచైతన్యాభిన్నసత్తాకతస్య తత్రాపి భావాత్ |

ఏవాఞ్చాన్తఃకరణతద్ధర్మాదీనాం కేవలసాక్షివిషయత్వేఽపి

తత్తదాకారవృత్త్యభ్యుపగమేన ఉక్తలక్షణస్య తత్రాపి సత్తాన్నావ్యాప్తిః |

న చాన్తఃకరణతద్ధర్మాదీనం

వృత్తివిషయత్వాభ్యుపగమే కేవలసాక్షివిషయత్వాభ్యుపగమవిరోధ

ఇతి వాచ్యమ్ | న హి వృత్తిం వినా సాక్షివిషయత్వం

కేవలసాక్షివేద్యత్వమ్ కిన్చిన్చిన్చియానుమానాదిప్రమాణవ్యాపారమన్తరేణ

సాక్షివిషయత్వమ్ అత

ఏవాహంకారటీకాయామాచార్యైరహమాకారాన్తః-
 కరణవృత్తిరణ్ణీకృతా । అత ఏవ చ ప్రాతిభాసికరజతస్థే
 రజతాకారావిద్యావృత్తిః సామ్ప్రదాయైరణ్ణీకృతా । తథాచాన్తఃకరణతద్ధర్మాదిషు
 కేవలసాక్షివేద్యేషు వృత్త్యుపహితత్వమటితలక్షణస్య
 సత్త్వాన్నాన్యాప్తిః । తదయం నిర్గలితార్థః -

"స్వాకారవృత్త్యుపహిత-
 ప్రమాత్వవైతన్యసత్తాతిరిక్తసత్తాకత్వశూన్యత్వే సతి యోగ్యత్వం విషయస్య
 ప్రత్యక్షత్వమ్ ।

తత్ర సంయోగ- సంయుక్తతాదాత్మ్యాదీనాం సన్నికార్షాణాం
 చైతన్యాభివ్యంజితవృత్తిజననే వినియోగః ।
 సా చ వృత్తిశ్చతుర్విధా - సంశయో నిశ్చయో గర్వః స్మరణమితి ।
 ఏవంవిధవృత్తిభేదేన ఏవమప్యన్తఃకరణం మన
 ఇతి బుద్ధిరితి అహంకార ఇతి చిత్తమితి చాఖ్యాయతే । తదుక్తమ్ -

"మనోబుద్ధిరహంకారశ్చిత్తం కరణమన్తరమ్ ।

సంశయో నిశ్చయో గర్వః స్మరణం విషయా ఇమే ॥

తచ్చ ప్రత్యక్షం ద్వివిధమ్ సవికల్పకనిర్వికల్పకభేదాత్ । తత్ర సవికల్పకం
 వైశిష్ట్యావగాహి జ్ఞానమ్ । యథా

"ఘటమహం జానామి ఇత్యాదిజ్ఞానమ్ ।

నిర్వికల్పకస్తు సంసర్గానవగాహి జ్ఞానమ్ । యథా

"సోఽయం దేవదత్తః" తత్త్వమసి ఇత్యాదివాక్యజన్యం జ్ఞానమ్ ।

నను శాబ్దమిదం జ్ఞానమ్ న ప్రత్యక్షమ్

ఇన్ద్రియాజన్యత్వాత్

ఇతి చేత్ న । నహి ఇన్ద్రియజన్యత్వం

ప్రత్యక్షత్వే తస్త్వమ్ దూషితత్వాత్ కిన్తు యోగ్యవర్తమానవిషయకత్వే

సతి ప్రమాణవైతన్యస్య విషయవైతన్యాభిన్నత్వమిత్యుక్తమ్ ।

తథాచ "సోఽయం దేవదత్తః" ఇతి వాక్యజన్యజ్ఞానస్య

సన్నికృష్టవిషయతయా బహిర్నిఃస్పృతాన్తఃకరణవృత్త్య- భ్యుపగమేన

దేవదత్తవచ్చిన్నవైతన్యస్య వృత్త్యవచ్చిన్నవైతన్యాభిన్నతయా

"సోఽయం దేవదత్తః" ఇతి వాక్యజన్యజ్ఞానస్య ప్రత్యక్షత్వమ్ ।

ఏవం "తత్త్వమసి" ఇత్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానస్యాపి
 తత్ర ప్రమాతురేవ విషయతయా తదుభయాభేదస్య సత్త్వాత్ ।
 నను వాక్యజన్యజ్ఞానస్య పదార్థసంసర్గావగాహితయా
 కథం నిర్వికల్పకత్వమ్ ? ఉచ్యతే । వాక్యజన్యజ్ఞానవిషయత్వే
 హి న పదార్థసంసర్గత్వం తన్త్రమ్ అనభిమతసంసర్గస్యాపి
 వాక్యజన్యజ్ఞానవిషయత్వాపత్తేః కిన్తు తాత్పర్యవిషయత్వమ్ ।

ప్రకృతే చ "సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్" ఇత్యుపక్రమ్య
 "తత్ సత్యమ్ స ఆత్మా తత్త్వమసి శ్వేతకేతో"
 ఇత్యుపసంహారేణ విశుద్ధేభ్రూమాణి వేదాన్తానాం తాత్పర్యమవసితమ్
 ఇతి కథం తాత్పర్యావిషయం సంసర్గమవబోధయేత్ । ఇదమేవ

"తత్త్వమసి" ఇత్యాదివాక్యానామఖణ్డార్థత్వం యత్
 సంసర్గానవగాహియథార్థజ్ఞానజనకత్వమితి । తదుక్తమ్ ।

"సంసర్గాసజ్గీనమ్యగ్రీహేతుతా యా గిరామియమ్ ।
 ఉక్తాఖణ్డార్థతా యద్వా తత్ప్రాతిపదికార్థతా ॥"
 ప్రాతిపదికార్థమాత్రపరత్వం వాఽఖణ్డార్థత్వమ్ ఇతి చతుర్థపాదార్థః ।

తచ్చ ప్రత్యక్షం పునర్ద్వివిధమ్ - జీవసాక్షి ఈశ్వరసాక్షి
 చేతి । తత్ర జీవో నామ అన్తఃకరణావచ్ఛిన్నం చైతన్యమ్
 తత్సాక్షీ తు అన్తఃకరణోపహితం చైతన్యమ్ ।
 అన్తఃకరణస్య విశేషణతోపాధిత్వాభ్యామనయోర్భేదః ।
 విశేషణశ్చ కార్యాన్వయి వర్తమానం
 వ్యావర్తకమ్ ఉపాధిశ్చ కార్యానన్వయీ వ్యావర్తకో వర్తమానశ్చ ।

"రూపవిశిష్టోఽఘటోఽనిత్యః" ఇత్యత్ర
 రూపం విశేషణమ్ "కర్ణశక్కుల్యవచ్ఛిన్నం నభః శ్రోత్రమ్"
 ఇత్యత్ర కర్ణశక్కుల్యపాధిః । అయమేవోపాధిర్నై యాయితైః పరిచాయక
 ఇత్యుచ్యతే । ప్రకృతే చాన్తఃకరణస్య జడతయా విషయభాసకత్వాయోగేన
 విషయభాసకచైతన్యోపాధిత్వమ్ । అయశ్చ జీవసాక్షీ ప్రత్యాత్మం
 నానా ఏకత్వే చైత్రావగతే మైత్రస్యాప్యనుసన్ధానప్రసక్తః ।
 ఈశ్వరసాక్షీ తు మాయోపహితం చైతన్యమ్ । తవైకమ్
 తదుపాధిభూతమాయాయా ఏకత్వాత్ । ఇన్ద్రో మాయాభిః పురురూప

ఈయతే[॥] ఇత్యాదిశ్రుతో మాయాభిరితి బహువచనస్య మాయాగత-
శక్తివిశేషాభిప్రాయతయా మాయాగతసత్త్వరజస్తమోరూపగుణాభి-
ప్రాయతయా వోపపత్తిః ।

॥ మాయాన్త ప్రకృతిం విద్యాన్మాయినం తు మహేశ్వరమ్ ॥

॥ తరత్యవిద్యాం వితతాం హృది యస్మిన్నివేశితే ।

యోగీ మాయామమేయామ తస్మై విద్యాత్మనే నమః ॥

॥ అజామేకాం లోహితశుక్లకృష్ణాం

వహ్నిః ప్రజా సృజమానాం సరూపాః ।

అజో హ్యేకో జషమానోఽనుశేతే

జహాత్యేనాం భుక్తభోగామజోఽన్యః ॥

ఇత్యాది శ్రుతిస్మృతిషు ఏకవచనేన లాఘవానుగృహితేన మాయాయా
ఏకత్వం నిశ్చయతే ।

తతశ్చ తదుపహితం చైతన్యమ్ ఈశ్వరసాక్షీ । తచ్చానాది
తదుపాధేర్మాయాయా అనాదిత్వాత్ । మాయావచ్చిన్నం చైతన్యం చ పరమేశ్వరః ।
మాయాయా విశేషణత్వే ఈశ్వరత్వం ఉపాధిత్వే సాక్షిత్వం
ఇతిశ్వరత్వసాక్షిత్వయోర్భేదః న తు ధర్మిణోరీశ్వరతత్సాక్షిణోః ।

స చ పరమేశ్వర ఏకోఽపి స్వోపాధిభూతమాయానిష్ఠసత్త్వరజస్తమోగుణభేదేన
బ్రహ్మోపిష్ఠమహేశ్వరాదిశబ్దవాచ్యతాం భజతే ।

నను ఈశ్వరసాక్షిణోఽనాదిత్వే తదైక్షత బహుస్యాం ప్రజాయేయ[॥]
ఇత్యాదౌ సృష్టిపూర్వసమయే పరమేశ్వరస్యాగస్తుకమీక్షణముచ్యమానం
కథముపపద్యతే ఉచ్యతే । యథా విషయేన్ద్రియసన్నికర్షాదికారణవశేన
జీవోపాధ్యస్తఃకరణస్య వృత్తిభేదా జాయంతే తథా సృజ్యమాన-
ప్రాణికర్మవశేన పరమేశ్వరోపాధిభూతమాయాయా వృత్తివిశేషాః

॥ ఇదమిదాసీం స్రష్టవ్యమ్ ॥ ఇదమిదాసీం పాలయితవ్యమ్ ॥

॥ ఇదమిదాసీం సంహర్తవ్యమ్ ॥ ఇత్యాద్యాకారా జాయంతే । తాసాం చ
వృత్తీనాం సాదిత్వాత్తప్రతిబిమ్బితచైతన్యమపి సాదీత్యుచ్యతే ।
ఏవం సాక్షిద్వైవిధ్యేన ప్రత్యక్షజ్ఞానద్వైవిధ్యమ్ । ప్రత్యక్షత్వం
చ జ్ఞేయగతం ఝుప్తిగతం చ నిరూపితమ్ । తత్ర జ్ఞప్తిగతప్రత్యక్షత్వస్య
సామాన్యలక్షణం చిత్త్వమేవ ॥ పర్వతో వహ్నిమాన్ ॥ ఇత్యాదావపి
వహ్నియాకారవృత్త్యుపహితచైతన్యస్య స్వాత్మాంశే స్వప్రకాశతయా

ప్రత్యక్షత్వాత్ | తత్తద్విషయాశప్రత్యక్షత్వస్తు పూర్వోక్తమేవ | తస్య చ
 భ్రాన్తిరూపప్రత్యక్షే నాతివ్యాపితః భ్రమప్రమాసాధారణప్రత్యక్షత్వ-
 సామాన్యనిర్వచనేన తస్యాపి లక్ష్యత్వాత్ | యదా తు ప్రత్యక్షప్రమాయా
 ఏవ లక్షణం వక్తవ్యం తదా పూర్వోక్తలక్షణేఽబాధితత్వం విషయవిశేషణం
 దేయమ్ | శుక్తిరూప్యాదిభ్రమస్య సంసారకాలీనబాధవిషయప్రాతిభాసిక-
 రజతాదివిషయకత్వేనోక్తలక్షణాభావాత్ నాతివ్యాప్తిః |

నను విసంవాదిప్రవృత్త్యా భ్రాన్తిజ్ఞాతసిద్ధావపి తస్య
 ప్రాతిభాసికతత్కాలోత్పన్నరజతాదివిషయకత్వే న ప్రమాణమ్
 దేశాన్తరీయరజతస్య క్లుప్తస్యైవ తద్విషయత్వసమ్భవాదితి చేత్
 న తస్యాసన్నికృష్టతయా ప్రత్యక్షవిషయత్వాయోగాత్ | న చ జ్ఞానం
 తత్ర ప్రత్యాసత్తిః జ్ఞానస్య ప్రత్యాసత్తిత్వే తత ఏవ వహ్నోదేః
 ప్రత్యక్షత్వాపత్తౌ అనుమానాద్యుచ్ఛేదాపత్తేః |

నను రజతోత్పాదకానాం రజతావయవాదీనామభావే శుక్తౌ
 కథం తవాపి రజతముత్పద్యతే ఇతి చేత్ ఉచ్యతే | న హి
 లోకసిద్ధసామగ్రీ ప్రాతిభాసికరజతోత్పాదికా కిన్తు
 విలక్షణైవ | తథా హి కాచాదిదిషదూషితలోచనస్య పురోవర్తి-
 ద్రవ్యసంయోగాదిదమారా చాకచిక్యాకారా చ కాచిదన్తఃకరణ-
 వృత్తిరుదేతి | తస్యాం చ వృత్తౌ ఇదమవచ్ఛిన్నవైతన్యం ప్రతిబిమ్బతే |
 తత్ర పూర్వోక్యరీత్యా వృత్తేర్నిర్గమనేన ఇదమవచ్ఛిన్నవైతన్యవృత్తవచ్ఛిన్న-
 వైతన్యం ప్రమాత్వవైతన్యం చాభిన్నం భవతి | తతశ్చ ప్రమాత్వవైతన్యా-
 భిన్నవిషయవైతన్యనిష్ఠా శుక్తిత్వ ప్రకారికాఽవిద్యా చాకచిక్యాది-
 సాదృశ్యసన్దర్శనసముద్భోధితరజతసంస్కారసద్భీచినా కాచాదిదోష-
 సమవహితా రజతరూపార్థాకారేణ రజతజ్ఞానాభాసాకారేణ చ పరిణమతే |

పరిణామో నామ ఉపాదానసమసత్తాకకార్యాపత్తిః |
 వివర్తో నామ ఉపాదానవిషమసత్తాకకార్యాపత్తిః |
 ప్రాతిభాసికరజతజ్ఞావిద్యాపేక్షయా పరిణామ ఇతి
 వైతన్యాపేక్షయావివర్త ఇతి చోచ్యతే |

అవిద్యాపరిణామరూపఞ్చ తద్రజతమవిద్యాధిష్ఠానే
 ఇదమవచ్ఛిన్నవైతన్యే వర్తతే అస్మన్మతే సర్వస్యాపి
 కార్యస్య స్వోపాదానావిద్యాధిష్ఠానాశ్చితత్వనియమాత్ |

నను వైతన్యనిష్ఠరజతస్య కథమిదం రజతమితిపురవర్తినా
 తాదాత్మ్యమ్ | ఉచ్యతే - యథా న్యాయమతే ఆత్మనిష్ఠస్య

సుఖాదేః శరీరనిష్ఠత్వేనోపలమ్భః శరీరస్య
 సుఖాద్యధికరణతావచ్ఛేదకత్వాత్ తథా వైతన్యమాత్రస్య
 రజతం ప్రత్యనధిష్ఠానతయా ఇదమవచ్ఛిన్నవైతన్యస్య
 తదధిష్ఠానత్వేన ఇదమోఽవచ్ఛేదకతయా రజతస్య
 పురోవర్తినంసర్గప్రత్యయ ఉపపద్యతే | తస్య చ
 విషయవైతన్యస్య తదన్తఃకరణోపహిత వైతన్యాభిన్నతయా
 విషయవైతన్యేఽధ్యస్తమపి రజతం సాక్షిణ్యధ్యస్తం
 కేవలసాక్షివేద్యం సుఖాదివదనన్యవేద్యమితి చోచ్యతే |

నను సాక్షిణ్యధ్యస్తత్వే " అహం రజతమ్ " ఇతి " తద్వాన్ "
 ఇతి వా ప్రత్యయః స్యాత్ " అహం సుఖీ " ఇతివత్ ఇతి వేత్
 ఉచ్యతే | న హి సుఖాదీనామన్తఃకరణావచ్ఛిన్నవైతన్యనిష్ఠా-
 విద్యాకార్యత్వప్రయుక్తమ్ " అహం సుఖీ " ఇతి జ్ఞానమ్ సుఖాదీనాం
 ఘటాదివచ్ఛుద్ధవైతన్య ఏవాధ్యాసాత్ | కిన్తు యస్య యదాకారా-
 నుభవాహితసంస్కారసహకృతావిద్యాకార్యత్వం తస్య తదాకారా-
 నుభవవిషయత్వమ్ ఇత్యేవానుగతం నియామకమ్ | తథా చ
 ఇదమాకారానుభవాహితసంస్కారసహితావిద్యాకార్యత్వాద్ ఘటాదే-
 రిదమాకారానుభవవిషయత్వమ్ అహమాకారానుభవాహితసంకార-
 సహకృతావిద్యాకార్యత్వాదన్తఃకరణాదేరహమాకారానుభవవిషయత్వమ్
 శరీరేన్ద్రియాదేరుభయవిధానుభవసంస్కారసహితావిద్యాకార్యత్వా-
 దుభయవిధానుభవవిషయత్వమ్ | తథాచోభయవిధానుభవః - ఇదం
 శరీరమ్ అహం దేహః అహం మనుష్యః అహం బ్రాహ్మణః ఇదం చక్షుః
 అహం కాణః ఇదం శ్రోత్రమ్ అహం బధిర ఇతి | ప్రకృతే
 ప్రాతిభాసికరజతస్య ప్రమాతృవైతన్యాభిన్నేదమవచ్ఛిన్నవైతన్య-
 నిష్ఠావిద్యాకార్యత్వేఽపి ఇదం రజతమితి సత్యస్థలీయేదమాకారా-
 నుభవాహితసంస్కారజన్యత్వాద్దిదమాకారానుభవవిషయతా న తు

" అహం రజతమ్ " ఇత్యహమాకారానుభవవిషయతా ఇత్యనుసంధేయమ్ |

నన్వేవమపి మిథ్యా రజతస్య సాక్షాత్ సాక్షిసమ్బుద్ధితయా భానసమ్భవే
 రజతగోచరజ్ఞానాభాసరూపాయా అవిద్యావృత్తేరభ్యుపగమః కిమర్థమితి వేత్
 ఉచ్యతే | స్వగోచరవృత్త్యుపహితప్రమాతృవైతన్యాభిన్నసత్తాకత్వాభావస్య
 విషయాపరోక్షత్వరూపతయా రజతస్యాపరోక్షసిద్ధయే తదభ్యుపగమాత్ |
 నన్విదంవృత్తే రజతాకారవృత్తేశ్చ ప్రత్యేకమేకైకవిషయత్వే గురుమతవద్విశిష్ట-

జ్ఞానానపుష్పగమే కుతో భ్రమజ్ఞానాసిద్ధిరితి చేత్ న వృత్తిద్వయ-
ప్రతిబిమ్బితచైతన్యస్యైకస్య సత్యమిథ్యావస్తుతాదాత్మ్యావగాహిత్యేన
భ్రమత్వస్వీకారాత్ । అత ఏవ సాక్షిజ్ఞానస్య సత్యాసత్యవిషయతయా
ప్రామాణ్యానియమాదప్రామాణ్యోక్తిః సామ్బుదాయికానామ్ ।

నను సిద్ధాన్తే దేశాన్తరీయరజితమప్యవిద్యాకార్యమధ్యస్తజ్ఞేచ్ఛతి
కథం శుక్తిరూప్యస్య తతో వైలక్షణ్యమ్ ఇతి చేత్ న । త్వన్మతే
సత్యత్వావిశేషేఽపి కేషాంజ్ఞేత్ క్షణికత్వం కేషాంజ్ఞేత్ స్థాయిత్యమ్
ఇత్యత్ర యదేవ నియామకం తదేవ స్వభావవిశేషాదికం మమాపి । యద్వా
ఘటాద్యధ్యాసే అవిద్యైవ దోషత్వేన హేతుః శుక్తిరూపాద్యధ్యాసే తు
కాచాదయోఽపి దోషాః । తథాచాగస్తుకదోషజన్యత్వం ప్రాతిభాసికత్వే
ప్రయోజకమ్ । అత ఏవ స్వప్నోపలబ్ధరథాదీనామాగస్తుకనిద్రాదోషజన్యత్వాత్ ।
ప్రాతిభాసికత్వమ్ ।

నను స్వప్నస్థలే పూర్వానుభూతరథాదేః స్మరణమాత్రేణైవ వ్యవహారోపత్తౌ
న రథాదిసృష్టికల్పనమ్ గౌరవాత్ ఇతి చేత్ న రథాదేః
స్మృతిమాత్రాభ్యుపగమే " రథం పశ్యామి " స్వప్నే రథ-
మద్రాక్ష్యమ్ " ఇత్యాద్యనుభవవిరోధాపత్తేః । అథ రథాన్
రథయోగాన్ పథః సృజతే " ఇతి రథాదిసృష్టిప్రతిపాదకశ్రుతి-
విరోధాపత్తేశ్చ । తస్మాత్ శుక్తిరూప్యవత్ స్వప్నోపలబ్ధరథాదయోఽపి
ప్రాతిభాసికా యావత్ప్రతిభాసమవతిష్ఠన్తే ।

నను స్వప్నే రథాద్యధిష్ఠానతయోపలభ్యమానదేశవిశేషస్యాపి
తదాఽసన్నికృష్టతయా అనిర్వచనీయప్రాతిభాసికదేశోఽభ్యుపగన్యవ్యః
తథా చ రథాద్యధ్యాసః కుత్ర ఇతి చేత్ న చైతన్యస్య స్వయంప్రకాశస్య
రథాద్యధిష్ఠానత్వాత్ । ప్రతీయమానం రథాద్యస్తీత్యేవ ప్రతీయతే ఇతి
సద్రూపేన ప్రకాశమానం చైతన్యమేవాధిష్ఠానమ్ । దేశవిశేషోఽపి
చిదధ్యస్తః ప్రాతిభాసికః రథాదావిన్దియగ్రాహ్యత్వమపి ప్రాతిభాసికమ్
తదా సర్వేన్దియాణాముపరమాత్ " అహం రథః " ఇత్యాదిప్రతీత్యాపాదనస్తు
పూర్వవన్నిరసనీయమ్ । స్వప్నరథదయః సాక్షాన్మాయాపరిణామా ఇతి
కేచిత్ । అన్తఃకరణద్వారా తత్పరిణామా ఇత్యన్యే ।

నను రథాదేః శుద్ధచైతన్యాధ్యస్తత్యే ఇదానీం తత్సాక్షా-
త్కారాభావేనజాగరణేఽపి స్వప్నోపలబ్ధరథాదయోఽనువర్తేరన్ ।

ఉచ్యతే । కార్యవినాశో హి ద్వివిధః కశ్చిదుపాదానేన సహ కశ్చిత్తు
విద్యమానఏవోపాదానే । ఆద్యో బాధః ద్వితీయస్తు నివృత్తిః । ఆద్యస్య
కారణమధిష్ఠానతత్త్వసాక్షాత్కారః తేన వినోపాదానభూతాయా
అవిద్యాయా అనివృత్తేః । ద్వితీయస్య కారణం విరోధివృత్త్యుత్పత్తి-
ర్దోషనివృత్తిర్వా । తదహి బ్రహ్మసాక్షాత్కారాభావాత్ స్వప్నప్రపంచో మా
బాధిష్య ముసలప్రహారేణ ఘటాదేరివ విరోధిప్రత్యయాన్తరోదయేన
స్వజనకీభూతనిద్రాదిదోషనాశేన వా రథాదినివృత్తౌ కో విరోధః ।

ఏవం చ శుక్తిరూపస్య శుక్త్యవచ్ఛిన్నవైతన్యనిష్ఠతూలావిద్యా-
కార్యత్వపక్షే శుక్తిరితిజ్ఞానేన తదజ్ఞానేన సహ రజతస్య బాధః ।
మూలావిద్యాకార్యత్వపక్షే తు మూలావిద్యాయా బ్రహ్మసాక్షాత్కారమాత్ర-
నివర్త్యతయా రజతస్య తత్ర శుక్తిజ్ఞానాన్నివృత్తిమాత్రమ్ ముసల-
ప్రహారేణ ఘటస్యేవ ।

నను శుక్తౌ రజతస్య ప్రతిభాసనమయే ప్రాతిభాసికసత్తాభ్యుపగమే

" నేదం రజతమ్ " ఇతి త్రైకాలికనిషేధజ్ఞానం న స్యాత్ కిన్తు

" ఇదాసీమిదం న రజతమ్ " ఇతి స్యాత్ " ఇదాసీం ఘటః

శ్యామో న " ఇతివత్ ఇతి చేత్ న నహి తత్ర

రజతత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకాభావో నిషేధధీవిషయః కిన్తు

తాకికపారమార్థికత్వావచ్ఛిన్న- ప్రాతిభాసికరజతప్రతియోగితాకః

వ్యధికరణధర్మావచ్ఛిన్నమైయోగితాకాభావాభ్యుపగమాత్ ।

నను ప్రాతిభాసికే రజతే పారమార్థికత్వమవగతం న వా । అనవగమే

ప్రతియోగితావచ్ఛేదకావచ్ఛిన్నరజతస్త్వజ్ఞానాభావాదభావ-

ప్రత్యక్షానుపపత్తిః । అవగమేఽపరోక్షావభాసస్య తత్కాలినవిషయ-

సత్తానియతత్వాద్ రజతే పారమార్థికత్వమప్యనిర్వచనీయం

రజతదేవోత్పన్నమితి తదవచ్ఛిన్నరజతసత్త్వే తదవచ్ఛిన్నాభావస్తత్ర

కథం వర్తత ఇతి చేత్ న పారమార్థికత్వస్యాధిష్ఠాననిష్ఠస్య రజతే

ప్రతిభాసనమభవేన రజతనిష్ఠపారమార్థికతోత్పత్త్యనభ్యుపగమాత్ ।

యత్రారోప్యమనన్నికృష్టం తత్రైవ ప్రాతిభాసికవస్తూత్పత్తేరగ్గీకారాత్ ।

అత ఏవ ఇన్ద్రియనన్నికృష్టతయా జవాకుసుమగతలౌహిత్యస్య స్ఫటికే

భాసనమభావత్ న స్ఫటికేఽనిర్వచనీయలౌహిత్యోత్పత్తిః । నన్వేషం

యత్ర జపాకుసుమం ద్రవ్యాన్తరవ్యవధానాదనన్నికృష్టం తత్ర

లౌహిత్యప్రతీత్యా ప్రాతిభాసికం లౌహిత్యం స్వీక్రియతామితి చేత్

న ఇష్టత్వాత్ |

ఏవం ప్రత్యక్షభ్రమాన్తరేష్యపిప్రత్యక్షసామాన్యలక్షణానుగమో
యథార్థప్రత్యక్షలక్షణాసద్భావశ్చ దర్శనీయః |

ఉక్తం ప్రత్యక్షం ప్రకారాన్తరేణ ద్వివిధమ్ - ఇన్ద్రియజన్యం తదజన్యం చేతి |

తత్రేన్ద్రియాజన్యం సుఖాదిత్రత్యక్షమ్ మనస ఇన్ద్రియత్వనిరాకరణాత్ |

ఇన్ద్రియాణి పంచ పూణరసనచక్షుఃశ్రోత్రత్వగాత్మకాని | సర్వాణి

చేన్ద్రియాణి స్వస్వవిషయసంయుక్తాన్యేవ ప్రత్యక్షజ్ఞానం జనయన్తి |

తత్ర పూణరసనత్వగిన్ద్రియాణి స్వస్థానస్థితాన్యేవ గన్ధరస-

స్పర్శోపలంబాన్ జనయన్తి చక్షుఃశ్రోత్రే తు స్వత ఏవ విషయదేశం

గత్వా స్వస్వవిషయం గృహ్ణీతః శ్రోత్రస్యాపి చక్షురాదివత్

పరిచ్ఛిన్నతయాభేర్యాదిదేశగమనసమ్భవాత్ | అత ఏవానుభవో

"భేరీశబ్దో మయా శ్రుతః" ఇతి | వీచితరక్తాదిన్యాయేన

కర్ణశక్కులీప్రదేశేనన్తశబ్దోత్పత్తికల్పనాయాం గౌరవమ్

"భేరీశబ్దో మయా శ్రుతః" ఇతి ప్రత్యక్షస్య భ్రమత్వకల్పనాయాం

గౌరవం చ స్యాత్ |

తదేవం వ్యాఖ్యాతం ప్రత్యక్షమ్ |

ఇతి వేదాంతపరిభాషాయాం ప్రత్యక్షపరిచ్ఛేదః |

౨ || అనుమానమ్ ||

అథానుమానం నిరూప్యతే | అనుమితకరణమనుమానమ్ | అనుమితశ్చ

వ్యాప్తిజ్ఞానత్వేన వ్యాప్తిజ్ఞానజన్యా | వ్యాప్తిజ్ఞానానువ్యవసాయాదేస్తత్వేన

తజ్జన్యత్వాభావాన్నానుమితిత్వమ్ |

అనుమితకరణం చ వ్యాప్తిజ్ఞానమ్ | తత్సంస్కారోఽవాన్తరవ్యాపారః |

న తు తృతీయలిగ్గపరామర్శోఽనుమితౌ కరణమ్ తస్యానుమితిహేతుత్వాసిద్ధ్యా

తత్కరణత్వస్య దూరనిరస్తత్వాత్ | న చ సంస్కారజన్యత్వేనానుమితేః

స్మృతిత్వాపత్తిః స్మృతిప్రాగభావజన్యత్వస్య సంస్కారమాత్రజన్యత్వస్య

వా స్మృతిత్వప్రయోజకతయా సంస్కారధ్వంససాధారణసంస్కారజన్యత్వస్య

తదప్రయోజకత్వాత్ |

న చ యత్ర వ్యాప్తిస్మరణాదనుమితిస్తత్ర కథం సంస్కారోహేతురితి

వాచ్యమ్ వ్యాప్తిస్మృతిస్థలేఽపి తత్సంస్కారస్యేవానిమితిహేతుత్వాత్ |

నహి స్మృతేః సంస్కారనాశకత్వనియమః స్మృతిధారాదర్శనాత్ | న
చానుబుద్ధసంస్కారాదప్యనుమిత్యాపత్తిః తదుద్బోధస్యాపి సహకారిత్యాత్ |

ఏవం చ " అయం ధూమవాన్ " ఇతి పక్షధర్మతాజ్ఞానే " ధూమో
వహ్నివ్యాప్యః " ఇత్యనుభవాహితసంస్కారోద్బోధే చ సతి " వహ్నిమాన్ "
ఇత్యనుమితిర్భవతి | న తు మధ్యే వ్యాప్తిస్మరణమ్ తజ్జన్యం

" వహ్నివ్యాప్యధూమవానయమ్ " ఇత్యాది విశిష్టజ్ఞానం వా
హేతుత్వేన కల్పనీయమ్ గౌరవాన్మానాభావాచ్చ | తచ్చ వ్యాప్తిజ్ఞానం
వహ్నివిషయకజ్ఞానాంశ ఏవ కరణమ్ న తు పర్వతవిషయకజ్ఞానాంశ
ఇతి " పర్వతో వహ్నిమాన్ " ఇతి జ్ఞానస్య వహ్నింశ ఏవ అనుమితిత్వమ్
న పర్వతాంశే తదంశే ప్రత్యక్షత్వస్యోపపాదితత్వాత్ |

వ్యాప్తిశాచేషసాధనాశ్రయాశ్రితసాధ్యసామానాధికరణ్యరూపా |
సా చ వ్యభిచారాదర్శనే సతి సహచారదర్శనేన గృహ్యతే | తచ్చ
సహచారదర్శనం భూయోదర్శనం సకృద్దర్శనం వేతి విశేషో నాదరణీయః
సహచారదర్శనస్యైవ ప్రయోజకత్వాత్ |

తచ్చానుమానమన్వయిరూపమేకమేవ | న తు కేవలాన్వయి సర్వస్యాపి
ధర్మస్యాస్మన్మతే బ్రహ్మనిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగిత్యేన
అత్యన్తాభావప్రతియోగిసాధ్యకత్వరూపకేవలాన్వయిత్యస్యాసిద్ధేః |
నాప్యనుమానస్య వ్యతిరేకిరూపత్వమ్ సాధ్యాభావే సాధనాభావ-
నిరూపితవ్యాప్తిజ్ఞానస్య సాధనేన సాధ్యానుమితావనుపయోగాత్ |
కథం తర్హి ధూమాదావన్వయవ్యాప్తిమవిదుషోఽపి వ్యతిరేకవ్యాప్తి-
జ్ఞానాదనుమితిః | అర్థాపత్తిప్రమాణాదితి వక్ష్యామః | అత
ఏవానుమానస్య నాన్వయవ్యతిరేకిరూపత్వమ్ వ్యతిరేకవ్యాప్తిరూపత్వమ్
వ్యతిరేకవ్యాప్తిజ్ఞానస్య అనుమిత్యహేతుత్వాత్ |

తచ్చానుమానం స్వార్థపరార్థభేదేన ద్వివిధమ్ | తత్ర స్వార్థస్తాక్రమేవ
పరార్థస్తు న్యాయసాధ్యమ్ | న్యాయో నామావయవసముదాయః | అవయవశ్చ త్రయ
ఏవ -

ప్రతిజ్ఞాహేతుదాహరణరూపాః ఉదాహరణోపనయనిగమనరూపా వా | న తు
పఞ్చ అవయవత్రయేజైవ వ్యాప్తిపక్షధర్మతయోరుపదర్శనసమ్భవేనాధికవయవ-
ద్వయస్య వ్యర్థత్వాత్ |

ఏవమనుమానే నిరూపితే తస్మాద్ బ్రహ్మభిన్ననిఖిలప్రపఞ్చస్య

మిథ్యాత్వసిద్ధిః | తథాహి - బ్రహ్మభిన్నం సర్వం మిథ్యా బ్రహ్మభిన్నత్వాత్
 యదేవం తదేవమ్ యథా శుక్తిరూప్యమ్ | న చ దృష్టాన్తసిద్ధిః తస్య
 సాధితత్వాత్ | న చాప్రయోజకత్వమ్ శుక్తిరూప్యరజ్జుసర్వాదీనాం
 మిథ్యాత్వే బ్రహ్మభిన్నత్వస్యై లాఘవేన ప్రయోజకత్వాత్ | మిథ్యాత్వం చ
 స్వాశ్రయత్వేనాభిమత-యావన్నిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగిత్వమ్ |
 ' అభిమత ' - పదం వస్తుతః స్వాశ్రయాప్రసిద్ధ్యాఽసమ్భవవారణాయ
 ' యావత్ ' - పదమర్థాన్తరవారణాయ | తదుక్తమ్ -

" సర్వేషామపి భావానా స్వాశ్రయత్వేన సమ్మతే |

ప్రతియోగిత్యమత్యన్తాభావం ప్రతి మృషాత్మతా || ఇతి |

యద్వా అయం పట ఏతత్తన్తునిష్ఠాత్యన్తాభావప్రతియోగీ పటత్వాత్
 పటాన్తరవత్ - ఇత్యాద్యనుమానం మిథ్యాత్వే ప్రమాణమ్ | తదుక్తమ్ -

" అంశినః స్వాంశగాత్యన్తాభావస్య ప్రతియోగినః |

అంశిత్వాదితరాంశీవ దిగ్నేషేవ గుణాదిషు || ఇతి |

న చ ఘటాదేర్మిథ్యాత్వే " సన్ ఘటః " ఇతి ప్త్యక్షేణ
 బాధః అధిష్ఠానబ్రహ్మసత్తయాన్తత్ర విషయతయా ఘటాదేః
 సత్యత్వాసిద్ధిః |

న చ నీరూపస్య బ్రహ్మణః కథం చాక్షాదిజ్ఞాన్విషయతేతి
 వాచ్యమ్ నీరూపస్యాపి రూపాదేః ప్రత్యక్షవిషయత్వాత్ | న చ
 నీరూపస్య ద్రవ్యస్య చక్షురాద్యయోగ్యత్వమితి నియమః మన్మతే
 బ్రహ్మణో ద్రవ్యత్వాసిద్ధిః | గుణాశ్రయత్వం సమవాయికారణత్వం
 వా ద్రవ్యత్వమ్ ఇతి తేజభిమతమ్ | న హి నిర్గుణస్య బ్రహ్మణో
 గుణాశ్రయతా నాపి సమవాయికారణతా సమవాయాసిద్ధిః | అస్తు
 వా ద్రవ్యత్వం బ్రహ్మణః తథాపి నీరూపస్య కాలస్యేవ చాక్షుషాది -
 జ్ఞానవిషయత్వే న విరోధః |

యద్వా త్రివిధం సత్త్వమ్ - పారమార్థికం వ్యావహారికం
 ప్రాతిభాసికం చేతి | పారమార్థికం సత్త్వం బ్రహ్మణః వ్యావహారికం
 సత్త్వమాకాశాదేః ప్రాతిభాసికం సత్త్వం శుక్తిరజతాదేః | తథా చ

" ఘటః సన్ " ఇతి ప్రత్యక్షస్య వ్యావహారికసత్త్వవిషయత్వేన
 ప్రామాణ్యమ్ | అస్మిన్ పక్షే ఘటాదేర్బ్రహ్మణి నిషేధో న స్వరూపేణ
 కిన్తు పారమార్థికత్వేనైవేతి న విరోధః | అస్మిన్ పక్షే చ

మిథ్యాత్వలక్షణే పారమార్థికత్వావచ్ఛిన్నప్రతియోగితాకత్య -
మత్యన్తాభావవిశేషణం ద్రష్టవ్యమ్ | తస్మాదుపపన్నం
మిథ్యాత్వానుమానమితి |

ఇతి వేదాంతపరిభాషాయామునుమానపరిచ్ఛేదః |

3 ఉపమానమ్ |

అథోపమానం నిరూప్యతే | తత్ర సాదృశ్యప్రమాకరణముపమానమ్ |
తథా హి - నగరేషు దృష్టగోపిణ్ణస్య పురుషస్య వనం గతస్య
గవేయేన్ద్రియసన్నికర్షే సతి భవతి ప్రతీతిః " అయం పిణ్డో గోసదృశః "
ఇతి | తదనంతరం చ భవతి నిశ్చయః " అనేన సదృశీ మదీయా
" గౌః " ఇతి | తత్రాన్వయవ్యతిరేకాభ్యాం గవయనిష్ఠగోసాదృశ్యజ్ఞానం
కరణమ్ గోనిష్ఠగవయసాదృశ్యజ్ఞానం ఫలమ్ |

న చేదం ప్రత్యక్షేణ సమ్భవతి గోపిణ్ణస్య తదేన్ద్రియాసన్నికర్షాత్ |
నాప్యనుమానేన గవయనిష్ఠగోసాదృశ్యస్య అతల్లిక్లత్వాత్ | నాపి
మదీయా గౌరేతద్గవయసదృశీ
ఏనన్నిష్ఠసాదృశ్యప్రతియోగిత్వాత్
యో యద్గతసాదృశ్యప్రతియోగీ స తత్సదృశః
యథా మైత్రనిష్ఠసాదృశ్యప్రతియోగీ చత్రో మైత్రసదృశః -
ఇత్యనుమానాత్ తత్సమ్భవైతి వాచ్యమ్ | ఏవంవిధానుమానానవతారేఽపి
" అనేన సదృశీ మదీయా గౌః " ఇతి ప్రతీతేరనుభవసిద్ధత్వాత్
" ఉపమినోమి " ఇత్యనువ్యవసాయాచ్చ | తస్మాదుపమానం మానాంతరమ్ |
ఇతి వేదాంతపరిభాషాయాముపమానపరిచ్ఛేదః |

౪ ఆగమః |

అథాగమో నిరూప్యతే | యస్య వాక్యస్య తాత్పర్య విషయాభూతసంసర్గో
మానాంతరేణ న బాధ్యతే తద్వాక్యం ప్రమాణమ్ | వాక్యజన్యజ్ఞానే చ
అకాంక్షాయోగ్యతాఽఽసత్తయస్తాత్పర్యజ్ఞానం చ ఇతి చత్వారి కారణాని |
తత్ర పదార్థానాం పరస్పరజ్ఞానావిషయత్వయోగ్యత్వమాకాంక్షా |
క్రియాశ్రవణే కారకస్య కారకశ్రవణే క్రియాయాః కరణశ్రవణే
ఇతికర్తవ్యతాయాశ్చ జ్ఞానావిషయత్వాత్ ఽజ్ఞానోరపి వాక్యార్థబోధాత్

' యోగ్యత్వ " ముపాత్తమ్ | తదవచ్ఛేదకం చ క్రియాత్వకారకత్వా-
దికమితినాతివ్యాప్తిః గౌరవ్య ఇత్యాదౌ | అభేదాన్వయే చ సమానవిభక్తికపద-
ప్రతిపాద్యత్వం తదవచ్ఛేదకమితి తత్త్వమస్యా " దివాక్యేషు నావ్యాప్తిః |

ఏతాదృశాకాంక్షాభిప్రాయేణైవ బలాబలాధికరణే " సా

వైశ్వదేవ్యామిషా వాజిభ్యో వాజినమ్ " ఇత్యత్ర వైశ్వదేవ -
యాగస్యామిషాన్వితత్వేన న వాజినాకాంక్షా ఇత్యాదివ్యవహారః |
నను తత్రాపి వాజినస్య జిజ్ఞాసాఽవిషయత్వేఽపి తద్యోగ్యత్వమన్వేష
ప్రదేయద్రవ్యత్వస్య యాగనిరూపితజిజ్ఞాసావిషయతావచ్ఛేదకత్వాదితి
చేత్ న స్వసమానజాతీయపదార్థావయబోధవిరహసహకృతప్రదేయ -
ద్రవ్యత్వప్రైవ తదవచ్ఛేదకత్వేన వాజినద్రవ్యస్య స్వసమాన -
జాతీయామిషాద్రవ్యాన్వయబోధసహకృతత్వేన తాదృశావచ్ఛేదకత్వాభావాత్ |
ఆమిషాయాన్తు నైవమ్ వాజినాన్వయస్య తదానుపస్థిత్యాత్ |
ఉదాహరణాన్తరేష్యపి దుర్బలత్వప్రయోజక ఆకాంక్షావిరహ ఏవ ద్రష్టవ్యః |

యోగ్యతా తాత్పర్యవిషయసంసర్గాబాధః | " వహ్నినా సింహుతి "

ఇత్యాదౌ తాదృశసంసర్గబాధాన్న యోగ్యతా | " స ప్రజాపతిరాత్మనో
వహ్నుదభిదత్ " ఇత్యాదావపి తాత్పర్యవిషయీభూతపశుప్రాశస్త్యాబాధాత్
యోగ్యతా | " తత్త్వమస్యా " - దివాక్యేష్యపి వాచ్యాభేదబాధేఽపి
లక్ష్యస్వరూపాభేదే బాధాభావాత్ యోగ్యతా |

ఆసత్తిశ్చావ్యవధానేన పదజన్యపదార్థోపస్థితిః |

మానాన్తరోపస్థాపితపదార్థస్యాన్వయబోధాభావాత్
' పదజన్య ' ఇతి | అత ఏవాశ్రుతస్థలే తత్తత్పదార్థ్యాహారః |
' ద్వారమ్ ' ఇత్యాదౌ ' పిధేహి ' ఇతి | అత ఏవ ' ఇషే త్వా '
ఇత్యాదిమన్త్రే ' ఛినద్మి ' ఇతి పదార్థ్యాహారః | అత ఏవ

వికృతిషు సూర్యాయ జష్టం నిర్వపామి " ఇతి పదప్రయోగః |

పదార్థశ్చ ద్వివిధః - శక్యో లక్ష్యశ్చేతి | తత్ర శక్తిర్నామ

పదానామర్థేషు ముఖ్యా వృత్తిః | యథా ' ఘట ' - పదస్య
పుథుబుధోఽదరాద్యాకృతివిశిష్టే వస్తువిశేషే వృత్తిః | సా చ
శక్తిః పదార్థాన్తరమ్ సిద్ధాన్తే కారణేషు కార్యానుకూలశక్తిమాత్రస్య
పదార్థాన్తరత్వాత్ | సా చ తత్తత్పదజన్యపదార్థజ్ఞానరూపకార్యానుమేయా |

తాదృశశక్తివిషయత్వం శక్యత్వమ్ ।

తచ్చ జాతేరేవ న వ్యక్తేః వ్యక్తీనామానన్వేన గురుత్వాత్ ।
 కథం తర్హి గవాదిపదాద్వ్యక్తీమానమితి చేత్ జాతేర్వ్యక్తీ -
 సమానసంవిత్సంవేద్యత్వాదితి బ్రూమః । యద్వా గవాదిపదానాం
 వ్యక్తౌ శక్తిః స్వరూపసతీ న తు జ్ఞాతా హేతుః జాతౌ తు సా
 జ్ఞాతా హేతుః । న చ వ్యక్త్యంశే శక్తిజ్ఞానమపి కారణమ్
 గుఱరవాత్ । జాతిశక్తిమత్త్వజ్ఞానే సతి వ్యక్తిశక్తిమత్త్వజ్ఞానం
 వినా వ్యక్తిధీవిలంబాభావాచ్చ । అత ఏవ న్యాయమతేఽప్యన్వయే
 శక్తిః స్వరూపసతీతి సిద్ధాన్తః ।

జ్ఞాయమానశక్తివిషయత్వమేవ వాచ్యత్వమితి జాతిరేవ వాచ్యా ।
 అథవా వ్యక్తర్లక్షణయాఽవగమః । యథా " నీలో ఘటః " ఇత్యత్ర
 ' నీల ' - శబ్దస్య నీలగుణవిశిష్టే లక్షణా తథా
 జాతివాచకస్య తద్విశిష్టే లక్షణా । తదుక్తమ్ " అనన్యలభ్యః
 శబ్దార్థః " ఇతి । ఏవం శక్తో నిరూపితః ।

అథ ' లక్ష్య ' - పదార్థో నిరూప్యతే । తత్ర లక్షణావిషయో
 లక్ష్యః । లక్షణా చ ద్వివిధా - కేవలలక్షణా లక్షితలక్షణా
 చేతి । తత్ర శక్యసాక్షాత్సమ్బంధః కేవలక్షణా । యథా

" గణ్గాయాం ఘోషః " ఇత్యత్ర ప్రమాహసాక్షాత్సమ్బంధిని తీరే
 ' గణ్గా ' - పదస్య కేవలలక్షణా । యత్ర శక్యపరమ్పరా -
 సమ్బంధేనార్థాన్తరప్రతీతిస్తత్ర లక్షితలక్షణా యథా
 ' ద్వీరేఫ ' - పదస్య రేఫద్వయే శక్తస్య ' భ్రమర ' -
 పదఘటిత - పరమ్పరాసమ్బంధేన మధుకరే వృత్తిః । గౌణ్యపి లక్షితలక్షణైవ ।

యథా " సింహో మానవకః " ఇత్యత్ర ' సింహ ' - శబ్దవాచ్య
 సమ్బంధిక్రౌర్యాదిసమ్బంధేన మానవకస్య ప్రతీతిః ।

ప్రకారాన్తరేణ లక్షణా త్రివిధా - జహల్లక్షణా అజహల్లక్షణా
 జహదజహల్లక్షణా । తత్ర శక్యమనన్తర్భావ్య యత్రార్థాన్తర -
 ప్రతీతిస్తత్ర జహల్లక్షణా । యథా " విషం భుంక్ష్య " ఇత్యత్ర స్వార్థం
 విహాయ శత్రుగృహే భోజననివృత్తిర్లక్ష్యతే । యత్ర శక్యార్థ -
 మన్తర్భావ్యైవార్థాన్తరప్రతీతిః తత్రాజహల్లక్షణా యథా

" శుక్లో ఘటః " ఇతి । అత్ర హి ' శుక్ల ' - శబ్దః స్వార్థం
 శుక్లగుణమన్తర్థావ్యైవ తద్వతి ద్రవ్యే లక్షణయా వర్తతే ।
 యత్ర హి విశిష్టవాచకః శబ్ద ఏకదేశం విహాయ ఏకదేశే
 వర్తతే తత్ర జహదజహల్లక్షణా యయా " సోఽయం
 దేవదత్తః " ఇతి । అత్ర హి పదద్వయవాచ్యయోర్విశిష్టయోరైక్యా -
 నుపపత్త్యా పదద్వయస్య విశేష్యమాత్రపరత్వమ్ । యథా వా

" తత్త్వమసి " ఇత్యాదౌ ' తత్ ' - పద్మాచ్యస్య
 సర్వజ్ఞత్వాదివిశిష్టస్య ' త్వం ' - పదవాచ్యేనాన్తఃకరణ -
 విశిష్టేనైక్యాయోగాత్ ఐక్యసిద్ధ్యర్థం స్వరూపే లక్షణేతి
 సామ్యుదాయికాః ।

వయన్తు బ్రూమః - " సోఽయం దేవదత్తః " తత్త్వమసి " ఇత్యాదౌ
 విశిష్టవాచకపదానామేకదేశపరత్వేఽపి న లక్షణా
 శక్త్యుపస్థితవిశిష్టయోః అభేదాన్వయానుపపత్తౌ విశేష్యయోః
 శక్త్యుపస్థితయోరేవ అభేదాన్వయావిరోధాత్ । యథా

" ఘటోఽనిత్యః " ఇత్యత్ర ' ఘట ' - పదవాచ్యైకదేశఘటత్వస్య -
 ఆయోగ్యత్వేఽపి యోగ్యఘటవ్యక్త్యా సహానిత్యత్వాన్వయః ।
 యత్ర పదార్థైకదేశస్య విశేషణతయోపస్థితిః తత్రైవ
 స్వాతన్త్ర్యేణోపస్థితయే లక్షణభ్యుపగమః । యథా

" నిత్యో ఘటః " ఇత్యత్ర ' ఘట ' - పదాత్ ఘటత్వస్య శక్త్యా
 స్వాతన్త్ర్యేణానుపస్థిత్యా తాదృశోపస్థిత్యర్థం

' ఘట-పదస్య ఘటత్వే లక్షణా । ఏవమేవ " తత్త్వమసి "
 ఇత్యాదివార్యేఽపి న లక్షణా శక్త్యా స్వాతన్త్ర్యేణోపస్థితయోః
 ' తత్త్వం ' - పదార్థయోరభేదాన్వయే బాధకాభావాత్ । అన్యథా

" గేహా ఘటః " " ఘటే రూపమ్ " " ఘటమానయ " "
 ఇత్యాదౌ ఘటత్వగేహత్వాదేరభిమతాన్వయబోధాయోగ్యతయా
 తత్రాపి ' ఘటా ' - దిపదానాం విశేష్యమాత్రపరత్వం లక్షణయైవ
 స్యాత్ । తస్మాత్ " తత్త్వమసి " ఇత్యాదివార్యేషు
 ఆచార్యాణాం లక్షణోక్తిరభ్యుపగమవాదేన బోధ్యా ।

జహదజహల్లక్షణోదాహరణన్తు " కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామ్ "
ఇత్యాద్యేవ తత్ర శక్యకాకత్వపరిత్యాగేన అశక్యదధ్యుపధాతకత్వ-
పురస్కారేణాకాకేఽపి ' కాక ' - శబ్దప్రవృత్తేః ।

లక్షణాబీజన్తు తాత్పర్యానుపపత్తిరేవ న తు అన్వయానుపపత్తిః
" కాకేభ్యో దధి రక్ష్యతామ్ " ఇత్యత్ర అన్వయానుపపత్త్యభావాత్

" గణ్ఠాయాం ఘోషః " ఇత్యాదౌ తాత్పర్యానుపపత్తిరపి సమ్భవాత్ ।

లక్షణా చ న పదమాత్రవృత్తిః కిన్తు వాక్యవృత్తిరపి । యథా

" గమ్భిరాయాం నద్యాం ఘోషః " ఇత్యత్ర " గమ్భిరాయాం నద్యామ్ "
ఇతి పదద్వయసముదాయస్య తీరే లక్షణా । నను వాక్యస్యాశక్తతయా
కథం శక్యసమ్బంధరూపా లక్షణా ఉచ్యతే । శక్త్యా యత్
పదసమ్బంధేన జ్ఞాప్యతే తత్సమ్బంధో లక్షణా । శక్తిజ్ఞాప్యశ్చ
యథా పదార్థస్థథా వాక్యార్థోఽపీతి న కాచిదనుపపత్తిః ।

ఏవమర్థవాదవాక్యనాం ప్రశంసారూపాణాం ప్రాశస్త్యే లక్షణా

" సోఽరోదీత్ " ఇత్యాదినిన్దార్థవాదవాక్యనాం నిన్దితత్వే లక్షణా ।

అర్థవాదగతపదానాం ప్రాశస్త్యాదిలక్షణాభ్యుపగమే ఏకేన పదేన
లక్షణయా తదుపస్థితిసమ్భవే పదాన్తరవైయథ్య స్యాత్ । ఏవం చ
విధ్యపేక్షితప్రాశస్త్యరూపపదార్థప్రత్యాయకతయా అర్థవాదపదసముదాయస్య
పదస్థానీయతయా విధివాక్యేనైకవాక్యత్వం భవతి ఇత్యర్థవాదవాక్యనాం
పదైకవాక్యతా । క్వ తర్హి వాక్యైకవాక్యతా । యత్ర ప్రత్యేకం
భిన్నభిన్నసంసర్గప్రతిపాదకయోర్వాక్యయోరాకాంక్షావశేన
మహావాక్యార్థబోధకత్వమ్ । యథా " దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం
స్వర్గకామో యజేత " ఇత్యాదివాక్యనాం " సమిధో యజతి "
ఇత్యాదివాక్యనాం చ పరస్పరోపేక్షితాన్గజ్గభావబోధకతయా
ఏకవాక్యతా । తదుక్తం భట్టపాదైః -

" స్వార్థబోధే సమాప్తానామన్గజ్గత్వాద్యపేక్షయా ।

వాక్యనామేకవాక్యత్వం పునః సంహత్య జాయతే ॥ " ఇతి ।

ఏవం ద్వివిధోఽపి పదార్థో నిరూపితః । తదుపస్థితిశ్చాసత్తిః ।

సా చ శాబ్దబోధే హేతుః తథైవాన్వయవ్యతిరేకదర్శనాత్ । ఏవం
మహావాక్యార్థబోధేఽవాన్తరవాక్యార్థబోధో హేతుః తథైవాన్వయా -

ద్యవధారణాత్ |

క్రమప్రాప్తం తాత్పర్యం నిరూప్యతే | తత్ర తత్ప్రతీతీచ్ఛయోచ్ఛరితత్వం
 న తాత్పర్యమ్ అర్థజ్ఞానశూన్యేన పురూషేణోచ్ఛరితాద్వేదాదర్థప్రత్యాయా-
 భావప్రసక్తాత్ " అయమధ్యాపకోఽవ్యుత్పన్నః " ఇతి విశేషదర్శనేన
 తాత్పర్యభ్రమస్యాప్యభావాత్ | న చేశ్వరీయతాత్పర్యజ్ఞానాత్
 తత్ర శాబ్దబోధ ఇతి వాచ్యమ్ ఈశ్వరానగ్ణీకర్తృరపి తద్వాక్యార్థ-
 ప్రతిపత్తిదర్శనాత్ ఉచ్యతే | తత్ప్రతీతిజననయోగ్యత్వం తాత్పర్యమ్ |

" గేహే ఘటః " ఇతి వాక్యం గేహే ఘటసంసర్గప్రతీతిజననయోగ్యమ్
 న తు పటసంసర్గప్రతీతిజననయోగ్యమితి తద్వాక్యం ఘటసంసర్గపరమ్
 న తు పటసంసర్గపరమిత్యుచ్యతే |

నను " సైన్ధవమానయ " ఇత్యాదివాక్యం యదా లవణానయన -
 ప్రతీతీచ్ఛయా ప్రయుక్తం తదాపి అశ్వసంసర్గప్రతీతిజననే
 స్వరూపయోగ్యతాసత్త్వాత్ లవణపరత్వజ్ఞానదశాయామశ్వాది -
 సంసర్గజ్ఞానాపత్తిరితి చేత్ న తదితరపరతీతీచ్ఛయా -
 నుచ్ఛరితత్వస్యాపితాత్పర్యం ప్రతి విశేషణత్వాత్ | తథా చ
 యద్వాక్యం యత్ప్రతీతిజననస్వరూపయోగ్యత్వే సతి
 యదన్యప్రతీతీచ్ఛయా నోచ్ఛరితమ్ తద్వాక్యం తత్సంసర్గ -
 పరమిత్యుచ్యతే | శుకాదివాక్యే అవ్యుత్పన్నోచ్ఛరితవేదవాక్యాదో
 చ ప్రతీతీచ్ఛాయా ఏవాభావేన తదన్యప్రతీతీచ్ఛయో -
 చ్ఛరితత్వాభావేన లక్షణసత్త్వాన్నావ్యాప్తిః | న
 చోభయప్రతీతీచ్ఛయోచ్ఛరితేఽవ్యాప్తిః తదన్యమాత్ర -
 ప్రతీతీచ్ఛయాఽనుచ్ఛరితత్వస్య వివక్షితత్వాత్ |

ఉక్తప్రతీతిమాత్రజననయోగ్యతాయాశ్చావచ్ఛేదికా శక్తిః |
 అస్మాకం మతే సర్వత్ర కారణతాయాః శక్తేరేవావచ్ఛేదకత్వాన్న
 కోఽపి దోషః |

ఏవం తాత్పర్యస్య తత్ప్రతితిజనకత్వరూపస్య శాబ్దజ్ఞానజనకత్వే
 సిద్ధే చతుర్థవర్ణకే తాత్పర్యస్య శాబ్దజ్ఞానహేతుత్వేనిరాకరణవాక్యం
 తత్ప్రతీతీచ్ఛయోచ్ఛరితత్వరూపతాతాత్పర్యనిరాకరణపరమ్ అన్యథా
 తాత్పర్యనిశ్చయఫలకవేదాన్తవిచారవైయర్థ్యప్రసక్తాత్ | కేచిత్తు -
 శాబ్దజ్ఞాత్యావచ్ఛేదేన న తాత్పర్యజ్ఞానం హేతురిత్యేవంపరమ్

చతుర్థవర్ణకవాక్యమ్ తాత్పర్యసంశయవిపర్యయోత్తరశాబ్దజ్ఞానవిశేషే
 చ తాత్పర్యజ్ఞానం హేతురేవ ఇదం వాక్యమేతత్పరముతాన్యపరమితి సంశయే
 తద్విపర్యయే చ తదుత్తరవాక్యార్థవిశేషనిశ్చయస్య తాత్పర్యనిశ్చయం
 వినాఽనుపపత్తేరిత్యాచుః ।

తచ్చ తాత్పర్యం వేదే మీమాంసాపరిశోధితన్యాయాదేవావధర్యతే
 లోకే తు ప్రకరణాదినా । తత్ర లౌకికవాక్యానాం మానాన్తరా -
 వగతార్థతయాఽనువాదకత్వమ్ వేదే తు వాక్యార్థస్యాపూర్వతయా
 నానువాదకత్వమ్ । తత్ర లోకే వేదే చ కార్యపరాణామివ సిద్ధర్థానామపి
 ప్రామాణ్యమ్ " పుత్రస్తే జాతః " ఇత్యాదిషు అ సిద్ధార్థేఽపి పదానాం
 సామర్థ్యావధారణాత్ । అత ఏవ వేదాన్తవాక్యానాం బ్రహ్మణి ప్రామాణ్యమ్ ।
 యథ వైతత్ తథా విషయపరిచ్ఛేదే వక్ష్యతే ।

తత్ర వేదానాం నిత్యసర్వజ్ఞపరమేశ్వరప్రణీతత్వేన ప్రామాణ్యమితి -
 నైయామికాః । వేదానాం నిత్యత్వేన నిరస్తసమస్తపుండూషణతయా
 ప్రామాణ్యమిథ్యధ్వరమీమాంసకాః । అస్మాకం తు మతే వేదో న నిత్యః
 ఉత్పత్తిమత్వాత్ । ఉత్పత్తిమత్త్వం చ " అస్య మహతో భూతస్య
 నిఃశ్వసితమేతద్యదృగ్వేదో యజుర్వేదః సామవేదోఽధర్వవేదః " ఇత్యాదిశ్రుతేః ।

నాపి వేదానాం త్రిక్షణవస్థాయిత్యమ్ " య ఏవ వేదో
 దేవదత్తేనాధీతః సః ఏవ మయామి " ఇత్యాదిప్రత్యభిజ్ఞావిరోధాత్ ।
 అత ఏవ గకారాదివర్ణానామపి న క్షణికత్వమ్ " సోఽయం గకారః "
 ఇత్యాదిప్రత్యభిజ్ఞావిరోధాత్ । తథా చ వర్ణపదవాక్యసముదాయస్య
 వేదస్య వియదాదివత్ సృష్టికాలీనోత్పత్తికత్వం ప్రలయకాలీన -
 ధ్వంసప్రతియోగిత్యం చ న తు మధ్యే వర్ణానామత్పత్తివినాశౌ
 అనన్తగకారాదికల్పనాయాం గౌరవాత్ । అనుచ్ఛారణదశాయాం
 వర్ణానామనభివ్యక్తిస్తదుచ్ఛారణరూపవ్యజ్ఞాకాభావాత్ న
 విరుధ్యతే అన్తకారస్థఘటానుపలమ్భవత్ " ఉత్పన్నో
 గకారః " ఇత్యాదిప్రత్యయస్తు " సోఽయం గకారః "
 ఇత్యాదిప్రత్యభిజ్ఞావిరోధాదప్రమాణమ్ । వర్ణాభివ్యజ్ఞాక -
 ధ్వనిగతోత్పత్తినిరూపితపరమృరాసమృన్ధవిషయత్వేన
 ప్రమాణం వా । తస్మాన్న వేదానాం క్షణికత్వమ్ ।

నను క్షణికత్వాభావేఽపి వియదాదిప్రపంచువదుత్పత్తిమత్వేన
 పరమేశ్వరకర్తృకతయా పౌరుషేయత్వాదపౌరుషేయత్వం వేదానామితి తవ
 సిద్ధాంతో భజ్యేత ఇతి చేత్ న | న హి తావత్ పురుషేణ
 ఉచ్చార్యమాణత్వం పౌరుషేయత్వమ్ గురుమతేఽప్యధ్యాపకపరమ్పరయా
 పౌరుషేయత్వాపత్తేః | నాపి పురుషాధీనోత్పత్తికత్వం పౌరుషేయత్వమ్
 నైయాయికాభిమతపౌరుషేయత్వానుమానేఽస్మదాదినా సిద్ధసాధనాపత్తేః |
 కిన్తు సజాతీయోచ్చారణానపేక్షోచ్చారణవిషయత్వమ్ | తథా చ
 సర్గాద్యకాలే పరమేశ్వరః పూర్వసర్గసిద్ధవేదానుపూర్వీసమానానుపూర్వీకం
 వేదం విరచితవాన్ న తు తద్విజాతీయం వేదమితి న సజాతీయోచ్చారణ -
 అనపేక్షోచ్చారణవిషయత్వం పౌరుషేయత్వం వేదస్య | భారతాదీనాన్తు
 సజాతీయోచ్చారణమనపేక్ష్యైవోచ్చారణమితి తేషాం పౌరుషేయత్వమ్ |
 ఏవం పౌరుషేయాపౌరుషేయభేదేన ద్వివిధ ఆగమా నిరూపితః |
 ఇతి వేదాంతపరిభాషాయామాగమపరిచ్ఛేదః |

× అర్థాపత్తిః |

ఇదానీమర్థాపత్తిర్నిరూప్యతే | తత్రోపపాద్యజ్ఞానేనోపపాదకకల్పన -
 మర్థార్థాపత్తిః | తత్రోపపాద్యజ్ఞానం కరణమ్ ఉపపాదకజ్ఞానం
 ఫలమ్ | యేన వినా యదనుపపన్నం తత్ తత్రోపపాద్యమ్ | యస్యాభావే
 యస్యానుపపత్తిః తత్ తత్రోపపాదకమ్ | యథా రాత్రిభోజనేన
 వినా దివాఽభుజ్ఞానస్య పీనత్వమునుపపన్నమ్ ఇతి తాదృశం
 పీనత్వముపపాద్యమ్ యథా వా రాత్రిభోజనస్యాభావే తాదృశ -
 పీనత్వస్యానుపపత్తిః ఇతి రాత్రిభోజనముపపాదకమ్ |
 సా చార్థాపత్తిర్ద్వివిధా - దృష్టార్థాపత్తిః శ్రుతార్థాపత్తిశ్చైతి |
 తత్ర దృష్టార్థాపత్తిర్యథా " ఇదం రజతమ్ " ఇతి పురోవర్తని
 ప్రతిపన్నస్య రజతస్య " నేదం రజతమ్ " ఇతి తత్రైవ
 నిషిధ్యమానత్వం సత్యత్వఽనుపపన్నమ్ ఇతి రజతస్య సద్భిన్నత్వం
 సత్యత్వాత్వనాభావవత్త్వం వా మిథ్యాత్వం కల్పయతి |
 శ్రుతార్థాపత్తిర్యథా యత్ర శ్రూయమాణవాక్యస్య స్వార్థానుపపత్తిముఖేన
 అర్థాంతరకల్పనమ్ | యథా " తరతి శోకమాత్మవిత్ " ఇత్యత్ర
 శ్రుతస్య శోకశబ్దవాచ్యబద్ధజాతస్య జ్ఞాననివర్త్యత్వస్యాన్యథా -

నుపపత్వ్యా బన్ధస్య మిథ్యాత్వం కల్పతే | యథా వా " జీవీ
దేవదత్తో గృహే న " ఇతి వాక్యశ్రవణానన్తరం జీవినో గృహాసత్త్వం
బహిఃసత్త్వం కల్పయతి |

శ్రుతార్థాపత్తిశ్చ ద్వివిధా - అభిధానానుపపత్తిః అభిహితానుపపత్తిశ్చ |
తత్ర యత్ర వాక్యైకదేశశ్రవణేన్వయాభిధానానుపపత్త్యా అన్వయాభిధానోపయోగి
పదాన్తరం కల్పయతే తత్రాభిధానానుపపత్తిః | యథా ' ద్వారమ్ ' ఇత్యత్ర
' పిధేహి ' ఇతి పదాధ్యాహారః యథా వా " విశ్వజితా విజేత "
ఇత్యత్ర ' స్వర్గకామ ' - పదాధ్యాహారః |

నను ' ద్వారమ్ ' ఇత్యాదావన్వయాభిధానాత్ పూర్వమ్ ఇదమన్వయాభిధానం
పిధానాపస్థాపకపదం వినాన్వపాపన్నమితి కథం జ్ఞానమితి చేత్ న
' అభిధాన ' - పదేన కరణవ్యుత్పత్త్యా తాత్పర్యస్య వివక్షితత్వాత్ |
తథా చ ద్వారకర్మకపిధానక్రియాసంసర్గపరత్వం పిధానోపస్థాపకపదం
వినాన్వపపన్నమితి జ్ఞానం తత్రాపి సమాభివ్యతే |

అభిహితానుపపత్తిస్తు యత్ర వాక్యావగతోన్రోన్వపపన్నత్వేన జ్ఞాతః
సన్నర్థాన్తరం కల్పయతి తత్ర ద్రష్టవ్యా | తథా " స్వర్గకామో జ్యోతిష్టోమేన
యజేత " ఇత్యత్ర స్వర్గసాధనత్వస్య క్షణికయాగగతతయాన్వగతస్యా -
నుపపత్త్యా మధ్యవర్త్యపూర్వం కల్పయతే |

న చేయమర్థాపత్తిరనుమానేన్తర్భవితుమర్హతి అన్వయవ్యప్త్య -
జ్ఞానేనాన్వయిన్యనన్తర్భవాత్ | వ్యతిరేకిణశ్చానుమానత్వం ప్రాగేవ
నిరస్తమ్ | అత ఏవార్థాపత్తిస్తే ' అనుమినోమి ' ఇతి నానువ్యవసాయః
కిన్తు " అనేన ఇదం కల్పయామి " ఇతి |

నను అర్థాపత్తిస్తే " ఇదమనేన వినాన్వపపన్నమితి జ్ఞానకరణమ్ "
ఇత్యుక్తమ్ తత్ర కిమిదం " తేన వినాన్వపపన్నత్వమ్ " |
తదభావవ్యపకాభావప్రతియోగిత్వమితి బ్రూమః |

ఏవమర్థాపత్తిర్మానాన్తరత్వసిద్ధౌ వ్యతిరేకి నానుమానాన్తరమ్

" పృథివీతరేభ్యో భిద్యతే " ఇత్యాదౌ గన్ధవత్త్వమితరభేదం
వినాన్వపపన్నమిత్యాదిజ్ఞానస్య కరణత్వాత్ | అత

ఏవానువ్యవసాయః " పృథివ్యామితరభేదం కల్పయామి " ఇతి |

ఇతి వేదాన్తపరిభాషాయామర్థాపత్తిపరిచ్ఛేదః ।

౬ అనుపలబ్ధి ।

ఇదానీం షష్ఠం ప్రమాణం నిరూప్యతే । జ్ఞానకరణాజన్యాభావానుభవా -
సాధారణకారణమనుపలబ్ధిరూపం ప్రమాణమ్ । అనుమానాదిజన్యా -
త్స్త్రియాభావానుభవహేతువనుమానాదావతివ్యాప్తివారణాయాజన్యాన్తం
పదమ్ । అదృష్టాదౌ సాధారణకారణేఽతివ్యాప్తివారణాయాసాధారణేతి ।
అభావస్మృత్యసాధారణహేతుసంస్కారేఽతివ్యాప్తివారణాయానుభవేతి
విశేషణమ్ । న చాత్స్త్రియాభావానుమిత్తిస్థలేఽప్యనుపలబ్ధ్యేవాభావో
గృహ్యతామ్ విశేషాభావాదితి వాచ్యమ్ । ధర్మాధర్మాద్యనుపలబ్ధినత్వేఽపి
తదభావానిశ్చయేన యోగ్యానుపలబ్ధేరేవాభావాగ్రాహకత్వాత్ ।

నను కేయం యోగ్యానుపలబ్ధిః । కిం యోగ్యస్య ప్రతియోగినోఽనుపలబ్ధిః ।
ఉత యోగ్యేఽధికరణే ప్రతియోగినోఽనుపలబ్ధిః । నాద్యః స్తమ్భే
పిశాచాదిభేదస్యాప్రత్యక్షత్వాపత్తేః । నాన్త్యః ఆత్మని ధర్మాద్య -
భావస్యాపి ప్రత్యక్షత్వాపత్తేరితి చేత్ న " యోగ్యా చాసావనుప -
లబ్ధిశ్చేతి " కర్మధారయాశ్రయణాత్ । అనుపలబ్ధేర్యోగ్యతా చ
తర్కితప్రతియోగినత్వప్రసజ్ఞాతప్రతియోగికత్వమ్ । యస్యాభావో
గృహ్యతే తస్య యః ప్రతియోగీ తస్య సత్వేనాధికరణే తర్కితేన
ప్రసజ్ఞానయోగ్యమాపాదనయోగ్యం ప్రతియోగ్యుపలబ్ధిస్వరూపం యస్య
అనుపలబ్ధస్య తత్త్వం తదనుపలబ్ధేర్యోగ్యత్వమిత్యర్థః । తథాహి -
స్పితాలోకవతి భూతలే యది ఘటః స్యాత్ తదా ఘటోపలబ్ధః
స్యాదిత్యాపాదనసమ్భవాత్ తాదృశభూతలే ఘటాభావోఽనుపలబ్ధిగమ్యః ।
అన్తకారే తు తాదృశాపాదనసమ్భవాన్నానుపలబ్ధిగమ్యతా । అత
ఏవస్తమ్భే తాదాత్మ్యేన పిశాచసత్వే స్తమ్భవత్ ప్రత్యక్షత్వాపత్త్యా
తదభావోఽనుపలబ్ధిగమ్యః । ఆత్మని ధర్మాదిసత్వేఽప్యస్యాత్స్త్రియతయా
నిరుక్తోపలబ్ధాపాదనసమ్భవాత్ న ధర్మాద్యభావస్యానుపలబ్ధిగమ్యత్వమ్ ।
ననూక్తరీత్యాఽధికరణేన్ద్రియసన్నికర్షణలే అభావస్యాఉపలబ్ధిగమ్యత్వం
త్వదనుమతమ్ । తత్ర క్లుప్తేన్ద్రియమేవాభావాకారవృత్తావపి కరణమ్
ఇన్ద్రియాన్వయవ్యతిరేకానువిధానాదితి చేత్ న । తత్ప్రతియోగ్యనుపలబ్ధే -
రవ్యభావగ్రహే హేతుత్వేన క్లుప్తత్వేన కరణత్వమాత్రస్య కల్పనాత్ ।

ఇన్ద్రియస్య చాభావేన సమం సన్నికర్షాభావేనాభావగ్రహహేతుత్వాత్
ఇన్ద్రియాన్వయవ్యతిరేకయోరధికరణజ్ఞానాద్యుపక్షీణత్వేనాన్యథాసిద్ధేః ।

నను " భూతలే ఘటో న " ఇత్యాద్యభావానుభవస్థలే భూతలాంశే
ప్రత్యక్షత్వముభయసిద్ధమితి తత్ర వృత్తినిర్గమనస్యావశ్యకత్వేన
భూతలావచ్ఛిన్నవైతన్యవత్ తన్నిష్ఠఘటాభావావచ్ఛిన్నవైతన్యస్యాపి
ప్రమాత్రభిన్నతయా ఘటాభావస్య ప్రత్యక్షత్వేన సిద్ధాన్తేఽపి ఇతి
చేత్ సత్యమ్ అభావప్రతీతేః ప్రత్యక్షత్వేఽపి తత్కారణస్యానుప -
లభ్యేర్థానాన్తరత్వాత్ । న హి ఫలీభూతజ్ఞానస్య ప్రత్యక్షత్వే

తత్కారణస్య ప్రత్యక్షప్రమాణతానియతత్వమస్తి । " దశమస్త్యమసి "
ఇత్యాదివాక్యజన్యజ్ఞానస్య ప్రత్యక్షత్వేఽపి తత్కారణస్య
వాక్యస్య ప్రత్యక్షప్రమాణభిన్నప్రమాణత్వాభ్యుపగమాత్ ।

ఫలవైజాత్యం వినా కథం ప్రమాణభేద ఇతి చేత్ న వృత్తివైజాత్యమాత్రేణ
ప్రమాణవైజాత్యోపపత్తేః । ధథా చ ఘటాద్యభావాకారవృత్తిర్నేన్ద్రియజన్యా
ఇన్ద్రియస్య విషయేణాసన్నికర్షాత్ కిన్తు ఘటాద్యనుపలభ్యిరూప -
మానాన్తరజన్యేతి భవత్యనుపలభ్యేర్థానాన్తరత్వమ్ ।

నను అనుపలభ్యిరూపమానాన్తరపక్షేఽభావప్రతీతేః ప్రత్యక్షత్వే
ఘటవతి ఘటాభావభ్రమస్యాపి ప్రత్యక్షత్వాపత్తౌ తత్రాప్యనిర్వచనీయ -
ఘటాభావోఽభ్యుపగమ్యేత । న చేష్టాపత్తిః తస్య మాయోపాదానక -
త్వేఽభావత్వానుపపత్తేః మాయోపాదానకత్వాభావే మాయాయాః
సఫలకార్యోపాదానత్వానుపపత్తిరితి చేత్ న । ఘటవతి
ఘటాభావభ్రమోన తత్కార్యోత్పన్నఘటాభావవిషయకః కిన్తు
భూతలరూపాదో విద్యమానో తాకికో ఘటాభావో భూతలే ఆరోప్యతే
ఇత్యన్యథాఖ్యాతిరేవ ఆరోప్యసన్నికర్షస్థలే సర్వత్రాన్యథాఖ్యాతేరేవ
వ్యవస్థాపనాత్ ।

అస్తు వా ప్రతియోగిమతి తదభావభ్రమస్థలే తదభావస్యానిర్వచనీయత్వమ్
తథాపి తదుపాదానం మాయైవ । నహ్యుపాదానోపాదేయయోరత్యన్తసాజాత్యమ్
తన్తుపటయోరపి తన్తుత్వపటత్వాదినా వైజాత్యాత్ యత్కించితాన్తాన్తాన్తస్య
మాయయా అనిర్వచనీయఘటాభావస్య చ మిథ్యాత్వధర్మస్య విద్యమానత్వాత్ ।
అన్యథా వ్యావహారికం ఘటాభావం ప్రతి కథం మాయోపాదానమితి కుతో
నాశక్యః । న చ విజాతీయయోరప్యూపాదానోపాదేయభావే బ్రహ్మైవ
జగదుపాదానం స్యాదితి వాచ్యమ్ ప్రపంచవిభ్రమాధిష్ఠానత్వరూపస్య

తస్యేష్టత్వాత్ పరిణామిత్యరూపస్యోపాదానత్వస్య నిరవయవే
 బ్రహ్మణ్యనుపపత్తేః । తథా చ ప్రపంచస్య పరిణామ్యుపాదానం మాయా
 న బ్రహ్మ ఇతి సిద్ధాన్త ఇత్యలమతిప్రసక్తేన ।

స చాభావశ్చతుర్విధః - ప్రాగభావః ప్రధ్వంసాభావోఽత్యన్త
 అభావోఽన్యోన్యాభావశ్చేతి । తత్ర మృత్పిణ్డాదా కారణే కార్యస్య
 ఘటాదేరుత్పత్తేః పూర్వం యోఽభావః స ప్రాగభావః । స చ భవిష్యతీతి
 ప్రతీతివిషయః । తత్రైవ ఘటస్య ముద్గరపాతానన్తరం యోఽభావః స
 ప్రధ్వంసాభావః । ధ్వంసస్యాపి స్వాధికరణకపాలనాశే నాశ ఏవ ।
 న చ ఘటోన్మజ్జనాపత్తిః ఘటధ్వంసధ్వంసస్యాపి ఘటప్రతియోగిక -
 ధ్వంసత్వాత్ । అన్యథా ప్రాగభావధ్వంసాత్మకఘటస్య వినాశే
 ప్రాగభావోన్మజ్జనాపత్తిః । న చైవమపి యత్ర ధ్వంసాధికరణం నిత్యం
 తత్ర కథం ధ్వంసనాశ ఇతి వాచ్యమ్ । తాదృశమధికరణం యది
 చైతన్యవ్యతిరిక్తం తదా తస్య నిత్యత్వమసిద్ధమ్ బ్రహ్మవ్యతిరిక్తస్య
 సర్వస్య బ్రహ్మజ్ఞాననివర్త్యతాయా వక్ష్యమాణత్వాత్ । యది చ
 ధ్వంసాధికరణం చైతన్యం తదాఽసిద్ధిః ఆరోపితప్రతియోగిక -
 ధ్వంసస్యాధిష్ఠానే ప్రతీయమానస్యాధిష్ఠానమాత్రత్వాత్ ।

తదుక్తమ్ " అధిష్ఠానావశేషో హి నాశః కల్పితవస్తునః " ఇతి
 ఏవం శుక్తిరూప్యవినాశోఽపీదమవచ్చిన్నచైతన్యమేవ ।

యత్రాధికరణే యస్య కాలత్రయేఽప్యభావః సోఽత్యన్తాభావః । యథా
 వాయూరూపాత్యన్తాభావః । సోఽపి వియదాదివత్ ధ్వంసప్రతియోగ్యేవ ।

" ఇదమిదం న " ఇతి ప్రతీతివిషయోఽన్యోన్యాభావః । అయమేవ విభాగో
 భేదః పృథక్త్వం చేతి వ్యవహీయతే భేదాతిరిక్తపృథక్త్వాదా ప్రమాణాభావాత్ ।
 అయం చాన్యోన్యాభావోఽధికరణస్య సాదిత్యే సాదిః యథ ఘటే పటభేదః
 అధికరణస్యానాదిత్యేఽనాదిరేవ యథా జీవే బ్రహ్మభేదః బ్రహ్మణి వా
 జీవభేదః । ద్వివిధోఽపి భేదో ధ్వంసప్రతియోగ్యేవ అవిద్యానివృత్తౌ
 తత్పరతన్త్రాణాం నివృత్త్యవశ్యమ్భావాత్ ।

పునరపి భేదో ద్వివిధః - సోపాధికో నిరుపాధికశ్చేతి । తత్రోపాధి -
 సత్తావ్యాప్యసత్తాకత్వం సోపాధికత్వమ్ । తచ్ఛూన్యత్వం నిరుపాధికత్వమ్ ।
 తత్రాద్యో తథా ఏకస్యైవాకాశస్య ఘటాద్యుపాధిభేదేన భేదః । యథా వా
 ఏకస్య సూర్యస్య జలభాజనభేదేన భేదః । తథా చ బ్రహ్మణోఽన్తఃకరణ -
 భేదాద్భేదః । నిరుపాధికభేదో యథా ఘటే పటభేదః ।

న చ బ్రహ్మణ్యపి ప్రపంచభేదాభ్యుపగమేఽద్వైతవిరోధః తాత్త్విక -
భేదానభ్యుపగమేన వియదాదివదద్వైతావ్యాఘాతకత్వాత్ | ప్రపంచస్వాద్వైతే
బ్రహ్మణి కల్పితత్వాఙ్గీకారాత్ | తదుక్తం సురేశ్వరాచార్యైః -

" అక్షమా భవతః కేయం సాధకత్వప్రకల్పనే |

కిం న పశ్యసి సంసారం తత్రైవాజ్ఞానకల్పితమ్ || "

ఇతి | అత ఏవ వివరణేఽవిద్యానుమానే ప్రాగభావవ్యతిరిక్తత్వవిశేషణమ్
తత్త్వప్రదీపికాయామవిద్యాలక్షణే భావత్వ-విశేషణం చ సగ్గచ్ఛతే |

ఏవం చతుర్విధానామభావానాం యోగ్యానుపలభ్యా ప్రతీతిః |

తత్రానుపలబ్ధిర్మానాన్తరమ్ |

ఏవముక్తానాం ప్రమాణానాం ప్రామాణ్యం స్వత ఏవోత్పద్యతే జ్ఞాయతే చ |
తథా హి స్మృత్యనుభవసాధారణం సంవాదిప్రవృత్త్యనుకూలం తద్వృత్తి
తత్ప్రకారకజ్ఞానత్వం ప్రామాణ్యమ్ | తచ్చ జ్ఞానసామాన్యసామగ్రీప్రయోజ్యం
న త్వధికం గుణమపేక్షతే ప్రమామాత్రేఽనుగతగుణాభావాత్ | నాపి
ప్రత్యక్షప్రమాయాం భూయోఽవయవేన్ద్రియసన్నికర్షః రూపాదిప్రత్యక్షే

ఆత్మప్రత్యక్షే చ తదభావాత్ సత్యపి తస్మిన్ " పీతః శఙ్కః "

ఇతి ప్రత్యక్షస్య భ్రమత్వాచ్చ | అత ఏవ న సల్లిజపరామర్షాదిక -

మప్యనుమిత్యాదిప్రమాయాం గుణః అసల్లిజపరామర్షాదిస్థలేఽపి

విషయాభాధేనానుమిత్యాదేః ప్రమాత్వాత్ | న చైవమప్రమాప ప్రమా స్యాత్

జ్ఞానసామాన్యసామగ్ర్యా అవిశేషాదితి వాచ్యమ్ | దోషాభావస్యాపి

హేతుత్వాఙ్గీకారాత్ | న చైవం పరతస్త్వమ్ ఆగన్తుకభాకారణాపేక్షాయామేవ

పరతస్త్వాత్ |

జ్ఞాయతే చ ప్రామాణ్యం స్వతః | స్వతో గ్రాహ్యత్వం చ దోషాభావే సతి

యావత్స్వాశ్రయగ్రాహకసామగ్రీగ్రాహ్యత్వమ్ | స్వాశ్రయో వృత్తిజ్ఞానమ్

తద్గ్రాహకం సాక్షిజ్ఞానమ్ | తేనాపి వృత్తిజ్ఞానే గృహ్యమాణే తద్గతం

ప్రామాణ్యమపి గృహ్యతే | న చైవం ప్రామాణ్యసంశయానుపపత్తిః

తత్ర సంశయానురోధేన దోషస్యాపి సత్త్వేన దోషాభావఘటిత -

స్వాశ్రయగ్రాహకాభావేన తత్ర ప్రామాణ్యస్యైవాగ్రహాత్ | యద్యా

యావత్స్వాశ్రయగ్రాహకగ్రాహ్యత్వయోగ్యత్వం స్వతస్త్వమ్ | సంశయస్థతే

ప్రామాణ్యస్ఫోక్తయోగ్యతాసత్త్వేఽపి దోషవశేనాగ్రహాత్ న సంశయానుపపత్తిః |

అప్రామాణ్యస్తు న జ్ఞానసామాన్యసామగ్రీప్రయోజ్యమ్ ప్రమాయా -

మప్యప్రామాణ్యాపత్తేః కిన్తు దోషప్రయోజ్యమ్ | నాప్యప్రామాణ్యం

యావత్స్వాశ్రయగ్రాహకగ్రాహ్యమ్ అప్రామాణ్యఘటకతదభావవత్త్వాదే -
 రవ్యుత్తిజ్ఞానానుపనీతత్వేన సాక్షిణాగ్రహీతుమశక్యత్వాత్ | కిన్తు
 విసంవాదిప్రవృత్త్యాదికింకానుమిత్యాదివిషయ ఇతి పరత
 ఏవాప్రామాణ్యముత్పద్యతే జ్ఞాయతే చ |
 ఇతి వేదాంతపరిభాషాయామనుపలభిపరిచ్ఛేదః |

౭ ప్రామాణ్యమ్ |

ఏవం నిరూపితానాం ప్రమాణానాం ప్రామాణ్యం ద్వివిధమ్ -
 వ్యావహారికతత్త్వావేదకత్వం పారమార్థికతత్త్వావేదకత్వం చేతి | తత్ర
 బ్రహ్మస్వరూపావగాహిప్రమాణవ్యతిరిక్తానాం సర్వప్రమాణానామాద్యం
 ప్రామాణ్యమ్ తద్విషయాణాం వ్యవహారదశాయాం బాధాభావాత్ |
 ద్వితీయన్తు జీవబ్రహ్మైక్యపరాణాం సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసీత్
 ఇత్యాదినాం తత్త్వమసి ఇత్యన్తానామ్ తద్విషయస్య జీవపరైక్యస్య
 కాలత్రయాంబాధ్యత్వాత్ | తచ్చైక్యం ' తత్త్వం ' - పదార్థజ్ఞానాధీన-
 జ్ఞానమితి ప్రథమం ' తత్ ' - పదార్థో లక్షణప్రమాణాభ్యాం నిరూప్యతే |
 తత్ర లక్షణం ద్వివిధమ్ - స్వరూపలక్షణం తటస్థలక్షణం చేతి |
 తత్ర స్వరూపమేవ లక్షణం స్వరూపలక్షణమ్ | యథా సత్యాదికం
 బ్రహ్మస్వరూపలక్షణమ్ సత్యం జ్ఞానమనన్తం బ్రహ్మ, ఆనన్దో
 బ్రహ్మతి వ్యజానాత్ ఇత్యాదిశ్రుతేః | నను స్వస్య స్వవృత్తిత్వాభావే
 కథం లక్షణత్వమితి చేత్ స స్వస్యైవ స్వాపేక్షయా ధర్మిధర్మ -
 భావల్పనయా లక్ష్యలక్షణత్వసమ్భవాత్ | తదుక్తమ్ - ఆనన్దో
 ఏషయానుభవః నిత్యత్వం చేతి సన్తి ధర్మాః అపృథక్త్వేఽపి
 చైతన్యాత్ పృథగివావభాసన్తే ఇతి |

తటస్థలక్షణం నామ యావల్లక్ష్యకాలమనవస్థితత్వే సతి యద్వ్యావర్తకం
 తదేవ | యథా గంధవత్వం పృథివీలక్షణమ్ మహాప్రలయే పరమాణుషు
 ఉత్పత్తికాలే ఘటాదిషు చ గన్ధాభావాత్ | ప్రకృతే చ జగజ్జన్మాదికారణత్వమ్ |
 అత్ర ' జగత్ ' - పదేన కార్యజాతం వివక్షితమ్ | కారణత్వం చ
 కర్తృత్వమ్ అతోఽవిద్యాదౌ నాతివ్యాప్తిః | కర్తృత్వం చ తత్తదుపాదాన -
 గోచరాపరోక్షజ్ఞానవికిర్ణాకృతిమత్వమ్ | ఈశ్వరస్య తావదుపాదానగోచరా -

పరోక్షజ్ఞానసద్భావే - యః సర్వజ్ఞః సర్వవిత్ యస్య జ్ఞానమయం తపః ।
 తస్మాదేతద్బ్రహ్మ నామ రూపమన్నం చ జాయతే । ఇత్యాదిశ్రుతిర్మానమ్ ।
 తాదృశచిక్రీర్షాసద్భావే చ సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయ
 " ఇత్యాదిశ్రుతిర్మానమ్ । తాదృశకృతౌ చ " తన్మనోఽకురుత
 " ఇత్యాదివాక్యమ్ ।

జ్ఞానేచ్ఛాద్యస్యతమగర్భం లక్షణత్రితయం వివక్షితమ్ అన్యథా
 వ్యర్థవిశేషజాపత్తేః । అత ఏవ జన్మస్థితిధ్వంసానామన్యతమస్యైవ
 లక్షణే ప్రవేశః । ఏవం చ లక్షణాని నవ సమ్పద్యన్తే । బ్రహ్మణో
 జగజ్జన్మాదికరణత్వే చ ' యతో వా ఇమాని భూతాని జాయన్తే
 యేన జాతాని జీవన్తి యత్ ప్రయ్యుభిసంవిశన్తి " ఇత్యాదిశ్రుతిర్మానమ్ ।
 యద్వా నిఖిలజగదుపాదానత్వం బ్రహ్మణో లక్షణమ్ । ఉపాదానత్వం చ
 జగదధ్యాసాధిష్ఠానత్వమ్ జగదాకారేణ పరిణమమానమాయాధిష్ఠానత్వం
 వా । ఏతాదృశమేవోపాదానత్వమభిప్రేత్య " ఇదం సర్వం యదయమాత్మా
 " సచ్చ త్యచ్ఛాభవత్ " బహు స్యాం ప్రజాయేయ " ఇత్యాదిశ్రుతిషు
 బ్రహ్మప్రపञ్చయోస్తాదాత్మ్యవ్యవదేశః । ఘటః సన్ " ఘటో భాతి
 " ఘట ఇష్టః " ఇత్యాదిలౌకికవ్యవదేశోఽపి సచ్చిదానందరూప-
 బ్రహ్మైక్యాధ్యాసాత్ ।

నన్వానన్దాత్మకచిదధ్యాసాద్భటాదేరిష్టత్వవ్యవహారే దుఃఖస్యాపి
 తత్రాధ్యాసాత్ తస్యాపీష్టత్వవ్యవహారాపత్తిరితి చేత్ న " ఆరోపే
 సతి నిమిత్తానుసరణమ్ న తు నిమిత్తమస్తీత్యారోపః " ఇత్యభ్యుపగమేన
 దుఃఖాదో సచ్చిదంశాధ్యాసేఽపి ఆనన్దాంశాధ్యాసాభావాత్ । జగతి
 నామరూపాంశద్వయవ్యవహారస్తు అవిద్యాపరిణామాత్మకనామరూపసమ్బన్ధాత్ ।
 తదుక్తమ్ -

" అస్తి భాతి ప్రియం రూపం నామ చేత్యంశపञ్చకమ్ ।
 ఆద్యం త్రయం బ్రహ్మరూపం జగద్రూపం తతో ద్వయమ్ ॥ ఇతి ॥

అథ జగతో జన్మక్రమో నిరూపతే । తత్ర సర్గాద్యకాలే పరమేశ్వరః
 సృజ్యమానప్రపञ్చవైచిత్ర్యహేతుప్రాణికర్మసహకృతోఽపరిమితానిరూపిత -
 శక్తివిశేషవిశిష్టమాయాసహితః సన్ నామరూపాత్మకనిఖిలప్రపञ్చం

ప్రథం బుద్ధావాకలయ్య " ఇదం కరిష్యామి " ఇతి సజ్కల్పయతి " తదైక్షత
 బహు స్యాం ప్రజాయేయ " " సోఽకామయత బహు స్యాం ప్రజాయేయ " ఇత్యాది శ్రుతేః
 |

తత ఆకాశాదీని పంచభూతాన్యపఞ్చీకృతాని తన్నాత్రపదప్రతిపాద్యాన్యత్పద్యన్తే |

తత్రాకాశస్య శబ్దో గుణః వాయోస్తు శబ్దస్పర్శా తేజసస్తు

శబ్దస్పర్శరూపాణి అపాం

తు శబ్దస్పర్శరూపరసాః పృథివ్యాస్తు శబ్దస్పర్శరూపరసగంధాః |

న తు శబ్దస్యాకాశమాత్రగుణత్వం వాయ్వాదావపి

తదపలమ్భాత్ | న చాసౌ భ్రమః బాధకాభావాత్ |

ఇమాని భూతాని త్రిగుణమాయాకార్యాణి త్రిగుణాని | గుణాః సత్త్వరజస్తమాంసి |

ఏతైశ్చ సత్త్వగుణోపేతైః పంచభూతైర్వ్యస్తైర్వృథాక్రమం శ్రోత్రత్వచ్ఛూ -

రసనపూణాని ప్లుజ్ఞానేన్ద్రియాణి జాయన్తే | ఏతైరేవ సత్త్వగుణోపేతైః పంచ -

భూతైర్మిలితైర్మనోబుద్ధ్యాహజ్కారచిత్తని జాయన్తే | శ్రోత్రాదీనాం పఞ్చానాం

క్రమేణ దిగ్వాతార్కవరుణాశ్విసోధిష్ఠాత్పదేవతాః | మన

ఆదీనాం చతుర్ణా క్రమేణ చన్ద్రచతుర్ముఖశక్రరాచ్యుతా అధిష్ఠాత్పదేవతాః |

ఏతైరేవ రజోగుణోపేతైః పంచభూతైర్వృథాక్రమం వాక్పాణిపాదపాయూపస్థాఖ్యాని

కర్మేన్ద్రియాణి జాయన్తే | తేషాం చ క్రమేణ

వహ్నిన్ద్రోపేన్ద్రమృత్యుప్రజాపతయోఽధిష్ఠాత్ప -

దేవతాః | రజోగుణోపేతైః పంచభూతైరేవ మిలితైః పంచ వాయవః ప్రాణాపనవ్యాసోదాన

సమానాఖ్యా జాయన్తే | తత్ర ప్రాగ్గమనవాన్ వాయుః ప్రాణో నాసాదిస్థానవర్తీ |

అర్వాగ్గమనవానపానః పాన్యాదిస్థానవర్తీ | విష్యగమనవాన్ వ్యాసః

అఖిలశరీరవర్తీ | ఊర్ధ్వగమనవానుక్రమణవాయురుదానః కణ్ఠస్థానవర్తీ |

అశితపీతాన్నాదిసమీకరణకరః సమానః నాభిస్థానవర్తీ |

తైరేవ తమోగుణోపేతైరపఞ్చీకృతభూతైః పఞ్చీకృతభూతాని జాయన్తే |

" తాసాం త్రివృతం త్రివృతమేకైకాం

కరవాణి " ఇతి శ్రుతేః పఞ్చీకరణోపలక్షణర్థత్వాత్ |

పఞ్చీకరణప్రకారశ్చేత్థమ్ - ఆకాశమాదౌ ద్విధా విభజ్య

తయోరేకం భాగం పునశ్చతుర్థా విభజ్య తేషాం చతుర్ణామంశానాం

వాయ్వాదిషు చతుర్షు భూతేషు సంయోజనమ్ | ఏవం వాయుం ద్విధా విభజ్య

తయోరేకం భాగం పునశ్చతుర్థా విభజ్య తేషాం చతుర్ణామాంశానామాకాశాదిషు
 సంయోజనమ్ | ఏవం తేజ ఆదీనామపి | తదేవమేకైకభూతస్యార్థం
 స్వాంశాత్మకమ్ అర్థాన్తరం చతుర్విధభూతమయమితి పృథివ్యాదిషు
 స్వాంశాధిక్యాత్ పృథివ్యాదివ్యవహారః | తదుక్తమ్ - "వైశేష్యాత్తు
 తద్వాదస్తద్వాదః" ఇతి |

పూర్వోక్తైరపఞ్చీకృతభూతైర్లింగశరీరం పరలోకయాత్రానిర్వాహకం
 మోక్షపర్యస్తస్థాయి మనోబుద్ధిభ్యాముపేతం జ్ఞానేన్ద్రియపఞ్చక -
 కర్మేన్ద్రియపఞ్చక - ప్రాణదిపఞ్చకసంయుక్తం జాయతే | తదుక్తమ్ -

"పఞ్చప్రాణమనోబుద్ధిదశేన్ద్రియమన్వితమ్ |

అపఞ్చీకృతభూతోత్తం సూక్ష్మాంకం భోగసాధనమ్ ||" ఇతి |
 తచ్చ ద్వివిధమ్ - పరమపరం చ | పరం హిరణ్యగర్భలింగశరీరమ్
 అపరమస్మదాదిలింగశరీరమ్ | తత్ర హిరణ్యగర్భలింగశరీరమ్
 మహాత్త్వమ్ అస్మదాదిలింగశరీరం చాహఙ్కార ఇత్యాఖ్యాయతే |

ఏవం తమోగుణయుక్తేభ్యః పఞ్చీకృతభూతేభ్యో భూమ్యన్తరిక్షస్వర్మహ -
 ర్జనతపఃసత్యాత్మకస్యోర్ధ్వలోకసప్తకస్య అతలవితలసుతల -
 తలాతలరసాతలమహాతలపాతాలాఖ్యస్య అధోలోకసప్తకస్య బ్రహ్మాండాస్య
 జరాయుజాణ్ణస్వేదజోద్భిజ్జాఖ్యచతుర్విధస్థూలశరీరాణాం చోత్పత్తిః |
 తత్ర జరాయుజాని జరాయుభ్యో జాతాని మనుష్యపశ్వాదిశరీరాణి |
 అణ్ణజాన్యణ్ణేభ్యోజాతాని పక్షిపన్నగాదిశరీరాణి | స్వేదజాని
 స్వేదాణ్ణాతాని యూకమశకాదిశరీరాణి | ఉద్భిజ్జాని భూమినుద్భిద్య
 జాతాని వృక్షాదీని | వృక్షాదీనామపి పాపఫలభోగాయతనత్వేన
 శరీరత్వమ్ |

తత్ర పరమేశ్వరస్య పఞ్చతన్మాత్రాద్యుత్పత్తౌ సప్తదశావయవోపేత -
 లింగశరీరోత్పత్తౌ హిరణ్యగర్భస్థూలశరీరోత్పత్తౌ చ సాక్షాత్
 కర్తృత్వమ్ ఇతరనిఖిలప్రపఞ్చోత్పత్తౌ చ హిరణ్యగర్భాదిద్వారా

"హస్తాహమిమాస్తిసౌ దేవతా అనేన జీవేనాత్మనానుప్రవిశ్య
 నామరూపే వ్యాకరవాణి" ఇతి శ్రుతేః |

హిరణ్యగర్భో నామ మూర్తిత్రయాదన్యః ప్రథమో జీవః |

"స వై శరీరీ ప్రథమః స వై పురుష ఉచ్యతే |

ఆదికర్తా స భూతానాం బ్రహ్మగ్రే సమవర్తత ॥

హిరణ్యగర్భః సమవర్తతాగ్రే ఇత్యాదిశ్రుతేః ।

ఏవం భూతభౌతికసృష్టిర్నిరూపితా ।

ఇదానీం ప్రలయో నిరూప్యతే । ప్రలయో నామ త్రైలోక్యవినాశః । స చ చతుర్విధః - నిత్యః ప్రాకృతో వైమిత్తిక ఆత్మన్వికశ్చేతి । తత్ర నిత్యః ప్రలయః సుషుప్తిః తస్యాః సకలకార్యప్రలయరూపత్వాత్ । ధర్మాధర్మ - పూర్వసంస్కారాణాం చ తదా కారణాత్మనాఽవస్థానమ్ । తేన సుప్తోత్థితస్య న సుఖదుఃఖాద్యనుపపత్తిః న వా స్మరణానుపపత్తిః । న చ సుషుప్తౌ అన్తఃకరణస్య వినాశే తదధీనప్రాణాదిక్రియానుపపత్తిః వస్తుతః శ్వాసాద్యభావేఽపి తదుపలభ్యే పురుషాన్తరవిభ్రమమాత్రత్వాత్ సుప్తశరీరోపలంబవత్ । న చ ఏవం సుప్తస్య పరేతాదవిశేషః సుప్తస్య హి లిఙ్గశరీరం సంస్కారాత్మనాఽత్రైవ వర్తతే పరేతస్య తు లోకాన్తరే ఇతి వైలక్షణ్యాత్ ।

యద్వా అన్తఃకరణస్య ద్వే శక్తి - జ్ఞానశక్తిః క్రియాశక్తిశ్చేతి ।

తత్ర జ్ఞానశక్తివిశిష్టాన్తఃకరణస్య సుషుప్తః వినాశః న తు

క్రియాశక్తివిశిష్టస్య ఇతి ప్రాణద్యవస్థానమవిరుద్ధమ్ ॥ యదా

సుప్తః స్వప్నం న కఞ్చన పశ్యతి అథాస్మిన్ ప్రాణ ఏవైకధా భవతి

అథైవం వాక్ సర్వైర్నామభిః సహాప్యేతి ॥ ॥ సతా సోమ్య తదా సమ్పన్నో

భవతి స్వమపీతో భవతి ॥ ఇత్యాదిశ్రుతిరుక్తసుషుప్తౌ మానమ్ ।

ప్రాకృతప్రలయస్సు కార్యబ్రహ్మవినాశనిమిత్తకః సకలకార్యవినాశః ।

యదా తు ప్రాగేవోత్పన్నబ్రహ్మసాక్షాత్కారస్య కార్య బ్రహ్మణో బ్రహ్మణ్ణాధికార -

లక్షణప్రారంభకర్మసమాప్తౌ విదేహకైవల్యాత్మికా పరా ముక్తిః తదా

తత్లోకవాసిసామప్యత్పన్నబ్రహ్మసాక్షాత్కారాణాం బ్రహ్మణా సహ విదేహకైవల్యమ్ ।

బ్రహ్మణా సహ తే సర్వే సమ్ప్రాప్తే ప్రతిసఞ్చరే ।

పరస్యాన్వే కృతాత్మానః ప్రవిశన్తి పరం పదమ్ ॥ ఇతి స్మృతేః ।

ఏవం స్వలోకవాసిభిః సహ కార్యబ్రహ్మణి ముచ్యమానే తదధిష్ఠితబ్రహ్మణ్ణ

తదన్తర్వర్షర్షినిఖిలలోక తదన్తర్వర్షర్షిస్థావరాదీనాం భౌతికానాం

భూతానాం చ ప్రకృతౌ మాయాయాం లయః న తు బ్రహ్మణి బాధరూపవినాశస్యైవ

బ్రహ్మనిష్ఠత్వాత్ అతః ప్రాకృత ఇత్యుచ్యతే ।

కార్యబ్రహ్మణో దివసావసాననిమిత్తకః త్రైలోక్యమాత్రప్రలయః

నైమిత్తికప్రలయః । బ్రహ్మదివసశ్చతుర్ముగసహస్రపరిమితకాలః

" చతుర్ముగసహస్రాణి బ్రహ్మణో దినముచ్యతే " ఇత్యాదివచనాత్ ।

ప్రలయకాలోఽపి దివసకాలపరిమితః రాత్రికాలస్య
దివసకాలతుల్యత్వాత్ ।

ప్రాకృతప్రలయే నైమిత్తికప్రలయే చ పురాణవచనాని ప్రమాణాని ।

" ద్విపరాధే త్వత్తిక్రాన్తే బ్రహ్మణహ్ పరమేష్ఠినః ।

తదా ప్రకృతయః సప్త కల్యణే ప్రలయాయ హి ॥

ఏష ప్రాకృతికో రాజన్ ప్రలయో యత్ర లీయతే " ।

ఇతి వచనం ప్రాకృతప్రలయే మానమ్ ।

" ఏష నైమిత్తికః ప్రోక్తః ప్రలయో యత్ర విశ్వస్సృక్ ।

శేతేనన్తాసనే నిత్యమాత్మసాత్కృత్య చాఖిలమ్ " ।

ఇతి వచనం నైమిత్తికః ప్రలయే మానమ్ ।

తురీయప్రలయస్తు బ్రహ్మసాక్షాత్కారనిమిత్తకః సర్వమోక్షః ।

స చైకజీవవాదే యుగపదే నానాజీవవాదే తు క్రమేణ " సర్వ

ఏకీభవన్తి " ఇత్యాదిశ్రుతేః ।

తత్రాద్యాస్త్రయోఽపి లయాః కర్మోపరమనిమిత్తాః తురీయస్తు

జ్ఞానోద్యనిమిత్తో లయోఽజ్ఞానేన సహైవేతి విశేషః ।

ఏవం చతుర్విధప్రలయో నిరూపితః । తస్యదాసీం క్రమో నిరూప్యతే । భూతానాం

భౌతికానాం చ న కారణలయక్రమేణ లయః కారణలయసమయే

కార్యాణామాశ్రయమన్తరేణావస్థానానుపపత్తేః కిన్తు సృష్టిక్రమవిపరీతక్రమేణ ।

తత్తత్కార్యనాశే తత్తజ్జనకాదృష్టనాశస్వైవ ప్రయోజకతయా

ఉపాదాననాశస్యాప్రయోజకత్వాత్ । అన్యథా న్యాయమతేఽపి మహాప్రలయే

పృథివీపరమాణుగతరూపరసాదేరవినాశాపత్తేః । తథా చ పృథివ్యా

అప్పు అపాం తేజసి తేజసో వాయౌ వాయోరాకాశే ఆకాశస్య జీవాహజ్కారే

తస్య హిరణ్యగర్భాహజ్కారే తస్య చావిద్యాయామ్ - ఇత్యేవంరూప ఏవ ప్రలయః ।

తదుక్తం విష్ణుపురాణే -

" జగత్ప్రతిష్ఠా దేవరే పృథివ్యప్పు ప్రలీయతే ।

తేజస్యాపః ప్రలీయన్తే తేజో వాయౌ ప్రలీయతే ॥

వాయుశ్చ లీయతే వ్యోమ్ని తచ్ఛావ్యక్తే ప్రలీయతే ।

అవ్యక్తం పురుషే బ్రహ్మనిష్కలే సమ్ప్రలీయతే" ఇతి ।

ఏవంవిధప్రలయకారణత్వం తత్ - పదార్థస్య
బ్రహ్మణస్తటస్థలక్షణమ్ ।

నను వేదాన్తైర్బ్రహ్మణీ జగత్కారణత్వేన ప్రతిపాద్యమానే సతి సప్రప్ణం
స్యాత్ అన్యథా సృష్టివాక్యానామప్రామాణ్యాపత్తిరితి చేత్ న । న హి
సృష్టివాక్యానాం సృష్టౌ తాత్పర్యమ్ కిన్తు అద్యయే బ్రహ్మణ్యేవ । తత్ప్రతిపత్తౌ
కథం సృష్టేరుపయోగః । ఇత్థమ్ - యది సృష్టిమనుపన్యస్య ప్రపంచస్య
వాయో ప్రతిషిద్ధస్య రూపస్యేవ బ్రహ్మణోఽన్యత్రావస్థానశక్త్యాం
న నిర్విచికిత్సమద్వితీయత్వం ప్రతిపాదితం స్యాత్ । తతః
సృష్టివాక్యాద్బ్రహ్మోపాదేయత్వజ్ఞానే సతి ఉపాదానం వివా
కార్యస్యాన్యత్ర సదాభవశక్త్యాం నిరస్తాయాం " నేతి నేతి"
ఇత్యాదినా బ్రహ్మణ్యపి తస్యాసత్త్వోపపాదనేన ప్రపంచస్య
తుచ్ఛత్వావగమే నిరస్తనిఖలద్వైతవిభ్రమమఖణ్డం సచ్చిదానస్తైకరన్
బ్రహ్మ సిద్ధతీతి పరమృతయా సృష్టివాక్యానామపి అద్వితీయే
బ్రహ్మణ్యేవ తాత్పర్యమ్ । ఉపాసనాప్రకరణపరితసగుణబ్రహ్మవాక్యానాం
చ ఉపాసనావిధ్యపేక్షితగుణారోపమాత్రపరత్వమ్ న గుణపరత్వమ్ ।
నిర్గుణప్రకరణపరితానాం సగుణవాక్యానాన్తు నిషేధవాక్యా -
పేక్షితనిషేధ్యసమర్పకత్వేన వినియోగ ఇతి న కిచ్ఛేదపి
వాక్యమద్వితీయబ్రహ్మప్రతిపాదనేన విరుధ్యతే ।

తదేవం స్వరూపతటస్థలక్షణలక్షితం తత్ పదవాచ్యమీశ్వరచైతన్యం
మాయాప్రతిబిమ్బరూపమితి కేచిత్ । తేషామయమాశయః - జీవపరమేశ్వర -
సాధారణం చైతన్యమాత్రం బిమ్బమ్ తస్యైవ బిమ్బస్యావిద్యాత్మికాయాం
మాయాయాం ప్రతిబిమ్బమీశ్వరచైతన్యమ్ అన్తఃకరణేషు ప్రతిబిమ్బం
జీవచైతన్యమ్ " కార్యోపాధిరయం జీవః కారణోపదిరీశ్వరః" ఇతి
శ్రుతేః । ఏతన్మతే జలశయగతశరావజలగతసూర్యప్రతిబిమ్బయోరివ
జీవపరమేశ్వరయోర్భేదః । అవిద్యాత్మకోపాధేర్వాస్యపకతయా
తదుపాధికేశ్వరస్యాపి వ్యాపకత్వమ్ । అన్తఃకరణస్య పరిచ్ఛిన్నతయా
తదుపాధికజీవస్యాపి పరిచ్ఛిన్నత్వమ్ ।

ఏతన్మతేఽవిద్యాకృతదోషా జీవ ఇవ పరమేశ్వరేఽపి స్యుః ఉపాధేః
ప్రతిబిమ్బపక్షపాతిత్వాత్ ఇత్యన్వరసాత్ బిమ్బాత్మకమీశ్వరచైతన్యమిత్యపరే ।

తేషామయమాశయః - ఏకమేవ చైతన్యం బిమ్బత్వాక్రాన్తమిశ్వరచైతన్యమ్
 ప్రతిబిమ్బత్వాక్రాన్తం జీవచైతన్యమ్ । బిమ్బప్రతిబిమ్బకల్పనోపాధిశ్చైక -
 జీవవాదే అవిద్యా అనేకజీవవాదే తు అన్తఃకరణాన్యేవ । అవిద్యాన్తః -
 కరణరూపోపాధిప్రయుక్తో జీవపరభేదః । ఉపాధికృతదోషాశ్చ ప్రతిబిమ్బ
 జీవ ఏవ వర్తన్తే న తు బిమ్బే పరమేశ్వరే ఉపాధేః ప్రతిబిమ్బపక్షపాతిత్వాత్ ।
 ఏతన్మతే చ గగనసూర్యస్య జలాదౌ భాసమానప్రతిబిమ్బసూర్యస్యేవ
 జీవపరయోర్భేదః ।

నను గ్రీవస్థముఖస్య దర్పణప్రదేశ ఇవ బిమ్బచైతన్యస్య పరమేశ్వరస్య
 జీవప్రదేశేభావాత్ తస్య సర్వాన్తర్యామిత్యం

న స్యాదితి చేత్ , న । సాభ్రనక్షత్ర-

స్యాకాశస్య జలాదౌ ప్రతిబిమ్బిత్యే బిమ్బభూతమహాకాశస్యాపి జలాదిప్రదేశ-
 సమ్బన్ధదర్శనేన పరిచ్ఛిన్నాబిమ్బస్య ప్రతిబిమ్బదేశసమ్బన్ధిత్యేపస్య-
 పరిచ్ఛిన్నబ్రహ్మబిమ్బస్య ప్రతిబిమ్బదేశసమ్బన్ధావిరోధాత్ ।

న చ రూపహీనస్య బ్రహ్మణో న ప్రతిబిమ్బనమ్భవః, రూపవత ఏవ
 తథాత్వదర్శనాత్, ఇతి వాచ్యమ్ ; నీరూపస్యాపి రూపస్య ప్రతిబిమ్బ-
 దర్శనాత్ । న చ నీరూపస్య ద్రవ్యస్య ప్రతిబిమ్బాభావనియమః,
 ఆత్మనో ద్రవ్యత్వాభావస్య ఉక్తత్వాత్ ।

" ఏకథా బహుథా చైవ దృశ్యతే జలచన్ద్రవత్ " ।

" యథా హ్యయం జ్యోతిరాత్మా వివస్వానపో భిన్నా బహుధైకోఽనుగచ్ఛన్ " ।
 ఇత్యాదివాక్యేన బ్రహ్మప్రతిబిమ్బాభావానుమానస్య బాధితత్వాచ్చ ।
 తదేవం " తత్ " - పదార్థో నిరూపితః ।

ఇదాసీం " త్వమ్-పదార్థో నిరూప్యతే । ఏకజీవవాదేఽవిద్యాప్రతిబిమ్బో
 జీవః , అనేకజీవవాదే తు అన్తఃకరణప్రతిబిమ్బః । స చ జాగ్రత్స్వప్న-
 సుషుప్తిరూపావస్థాత్రయవాన్ । తత్ర జాగ్రద్దశా నామ ఇన్ద్రియజన్యజ్ఞానావస్థా,
 అవస్థాన్తరే ఇన్ద్రియాభావాత్ నాతివ్యాప్తిః । ఇన్ద్రియజన్యజ్ఞానం చ
 అన్తఃకరణవృత్తిః , స్వరూపజ్ఞానస్యానాదిత్వాత్ ।

సా చాన్తఃకరణవృత్తిరావరణాభిభవార్థా ఇత్యేకం మతమ్ ।

తథా హి- అవిద్యోపహితచైతన్యస్య జీవత్వపక్షే ఘటాద్యధిష్ఠాన-
 చైతన్యస్య జీవరూపతయా జీవస్య సర్వదా ఘటాదిభానప్రసక్తౌ
 ఘటాద్యవచ్ఛిన్నచైతన్యావరకమజ్ఞానం మూలావిద్యాపరతన్త్రమవస్థ-

పదవాచ్యమభ్యుపగన్తవ్యమ్ | ఏవం సతి న సర్వదా ఘటాదేర్భానప్రసక్తః,
 ఆనావృతచైతన్యసమ్బన్ధస్యైవ భానప్రయోజకత్వాత్ | తస్య
 చావరణస్య సదాతనత్వే కదాచిదపి ఘటభానం న స్యాదితి
 తద్భక్తే వక్తవ్యే, తద్భజజనకం న చైతన్యమాత్రమ్ , తద్భాసకస్య
 తదనివర్తకత్వాత్ , నాపి వృత్త్యుపహితం చైతన్యమ్ , పరోక్షస్థలేఽపి
 తన్నివృత్త్యావత్తేరితి పరోక్షవ్యావృత్తవృత్తివిశేషస్య, తదుపహితచైతన్యస్య
 వా, ఆవరణభిజ్జకత్వమ్ , ఇతి ఆవరణాభిభవార్థా వృత్తిరుచ్యతే |

సమ్బన్ధార్థా వృత్తిరిత్యపరం మతమ్ | తత్రావిద్యోపాధికోఽపరిచ్ఛిన్నో జీవః |
 స చ ఘటాదిప్రదేశే విద్యమానోఽపి ఘటాద్యాకారాపరోక్షవృత్తివిరహాదశాయాం న
 ఘటాదికమవభాసయతి, ఘటాదీనా సమం సమ్బన్ధాభావాత్ ,
 తత్తదాకారవృత్తిదశాయాం తు భాసయతి, తదా సమ్బన్ధసత్త్వాత్ |

నను ఆవిద్యోపాధికస్యాపరిచ్ఛిన్నస్య జీవస్య స్వత ఏవ
 సమస్తవస్తుసమ్బంధస్య వృత్తివిరహాదశాయాం సమ్బన్ధాభావాభి-
 ధానమసక్తమ్ , అసక్తత్వదృష్ట్యా సమ్బన్ధాభావాభిధానే చ
 వృత్త్యనన్తరమపి సమ్బన్ధో న స్యాత్ , ఇతి చేత్ , ఉచ్యతే |
 న హి వృత్తివిరహాదశాయాం జీవస్య ఘటాదీనా సహ సమ్బన్ధసామాన్యం
 నషేధామః | కిన్తర్హి ? ఘటాదిభానప్రయోజకం సమ్బన్ధవిశేషమ్ |

స చ సమ్బన్ధవిశేషో విషయస్య జీవచైతన్యస్య చ వ్యక్త్య-
 వ్యజ్ఞకతాలక్షణః కాదాచిత్కన్తదాకారవృత్తినిబన్ధనః |
 తథా హి - త్రిజనమన్తఃకరణం స్వచ్ఛద్రవ్యత్వాత్ స్వత ఏవ
 జీవచైతన్యాభివ్యజ్ఞానసమర్థమ్ | ఘటాదికస్తు న తథా, అస్వచ్ఛ-
 ద్రవ్యత్వాత్ | స్వాకారవృత్తిసంయోగదశాయాన్తు వృత్త్యభిభూతజాడ్య-
 ధర్మకతయా వృత్త్యుత్పాదితచైతన్యాభివ్యజ్ఞానయోగ్యతశ్రయతయా చ
 వృత్త్యుదయానన్తరం చైతన్యమభివ్యజ్ఞానక్తి | తదుక్తం వివరణే - అన్తఃకరణం

హి స్వస్మిన్నివ స్వసంసర్గిణ్యపి ఘటాదౌ చైతన్యాభివ్యక్తియోగ్యతామాపాదయతి¹¹
 ఇతి | దృష్టం చాస్వచ్ఛద్రవ్యస్యపి స్వచ్ఛద్రవ్యసమ్బన్ధదశాయాం
 ప్రతిబిమ్బగ్రాహిత్యమ్ | తథా కుడా్యదేర్జలాదీసంయోగదశాయాం ముఖాది-
 ప్రతిబిమ్బగ్రాహితా | ఘటాదేరభివ్యజ్ఞాత్వం చ తత్ప్రతిబిమ్బగ్రాహిత్యమ్ ,
 చైతన్యస్యాభివ్యక్తత్వం చ తత్ర ప్రతిబిమ్బితత్వమ్ |

ఏవంవిధాభివ్యజ్ఞకత్వసిద్ధ్యర్థమేవవృత్తేరపరోక్షస్థలే

బహిర్నిర్గమనాగ్నేకార । పరోక్షస్థలే తు వహ్నిదేర్వృత్తిసంసర్గాభావేన
 చైతన్యానభివ్యజ్ఞకతయా నాపరోక్షత్వమ్ । ఏతన్మతే చ
 విషయాణామపరోక్షత్వం చైతన్యాభివ్యజ్ఞకత్యమితి ద్రష్టవ్యమ్ ।
 ఏవం జీవస్యాపరిచ్ఛిన్నత్వేఽపి వృత్తేః సమృద్ధార్థత్వం నిరూపితమ్ ।

ఇదానీం పరిచ్ఛిన్నత్వపక్షే సమృద్ధార్థత్వం నిరూప్యతే । తథా హి -
 అన్తఃకరణోపాధికో జీవః । తస్య న ఘటాద్యుపాదానతా, ఘటాదిదేశసమృద్ధాత్ ।
 కిన్తు బ్రహ్మైవ ఘటాద్యుపాదానమ్ , తస్య మాయోపహితస్య సకలఘటాద్యన్యయిత్యాత్

అత ఏవ బ్రహ్మణః సర్వజ్ఞఃనతా । తథా చ జీవస్య ఘటాద్యధిష్ఠానబ్రహ్మచైతన్యా-
 భేదమన్తరణ ఘటాద్యవభాసాసమృపే ప్రాప్తే ,
 తదవభాసాయ ఘటాద్యధిష్ఠానబ్రహ్మ-
 చైతన్యాభేదసిద్ధ్యర్థం ఘటాద్యాకారవృత్తిరిష్యతే ।

నను వృత్త్యాపి కథం ప్రమాత్పచైతన్యవిషయచైతన్యయోరభేదః
 సమృద్ధ్యతే, ఘటానఃకరణరూపాపాధిభేదేన తదవచ్ఛిన్నచైతన్యయో -
 రభేదాసమృపాత్ , ఇతి చేత్ , నే । వృత్తేర్బహిర్దేశనిర్గమనాగ్నేకారేణ
 వృత్త్యన్తఃకరణవిషయాణామేకదేశస్థత్వేన తదుపధేయభేదాభావస్య
 ఉక్తత్వాత్ । ఏవమపరోక్షస్తహలే వృత్తేర్మతభేదేన వినియోగ ఉపపాదితః ।
 ఇన్ద్రియాజన్యవిషయగోచరాపరోక్షాన్తఃకరణవృత్త్యవస్థా స్వప్నావస్థా ।

జాగ్రదవస్థావ్యావృత్త్యర్థమ్ " ఇన్ద్రియాజన్యే " తి । అవిద్యావృత్తిమత్వాం
 సుషుప్తావతివ్యాప్తివారణాయ " అన్తఃకరణే " తి । సుషుప్తిర్నామ అవిద్యా -
 గోచరావిద్యావృత్త్యవస్థా । జాగ్రత్స్వప్నయోరవిద్యాకారవృత్తేరన్తఃకరణవృత్తిత్వాన్న
 తత్రాతివ్యాప్తిః । అత్ర కేచిన్మరణభూర్చయోరవస్థాన్తరత్వమాహుః, అపరే
 తు సుషుప్తావేవ తయోరన్తర్భావమాహుః । తత్ర తయోరవస్థాత్రయాన్తర్భావబహిర్భావయోః

" త్వం " - పదార్థనిరూపణే ఉపయోగాభావాత్ న తత్ర ప్రయత్యతే ।
 తస్య మాయోపాధ్యపేక్షయా ఏకత్వమ్ , అన్తఃకరణోపాధ్యపేక్షయా చ
 నానాత్వం వ్యవహియతే । ఏతేన జీవస్యాణత్వం ప్రత్యుక్తమ్ ,

" బుద్ధేర్గుణేన చైవం హ్యారాగ్రమాత్రో హ్యవరోఽపి దృష్టః । "

ఇత్యాదౌ జీవస్య " బుద్ధి " - శబ్దవాచ్యాన్తఃకరణపరిణామోపాధికస్య
 పరమాణుత్వశ్రవణాత్ ।

న చ జీవః స్వయంప్రకాశః , స్వప్నావస్థామధిక్యత్య " అత్రాయం పురుషః
 స్వయం జ్యోతిః " ఇతి శ్రుతేః । అనుభవరూపశ్చ , ప్రజ్ఞానఘన ఏవ
 ఇత్యాదిశ్రుతేః । అనుభవామి " ఇతి వ్యవహారస్తు వృత్తి ప్రతిబిమ్బిత-
 చైతన్యమాదాయ ఉపపద్యతే ।

ఏవం " త్వం " - పదార్థో నిరూపితః ।

అధునా ' తత్ - త్వమ్ " - పదార్థయోరైక్యం మహావాక్యప్రతిపాద్య -
 మభిధీయతే । నను " నాహమీశ్వరః " ఇత్యాదిప్రత్యక్షేణ ,
 కిష్కోజ్జత్వసర్వజ్ఞత్వాదివిరుద్ధధర్మాశ్రయత్వాదిలిక్షేన ,
 " ద్వా సుపర్ణా " ఇత్యాదిశ్రుత్యా -
 " ద్వావిమౌ పురుషౌ లోకే క్షరశ్చాక్షర ఏవ చ ।

క్షరః సర్వాణి భూతాని కూటస్థోఽక్షర ఉచ్యతే ॥ "
 ఇత్యాదిస్మృత్యా చ జీవపరభేదస్యావగతత్వేన " తత్త్వమస్యా " -
 దివాక్యమ్ " ఆదిత్యో యూపః , " యజమానః ప్రస్తరః "
 ఇత్యాదివాక్యవదుపచరితార్థమేవ, ఇతి చేత్ , న । భేదప్రత్యక్షస్య
 సమ్భావితకరణదోషస్యాసమ్భావితదోషవేదజన్యజ్ఞానేన
 బాధ్యమానత్వాత్ । అన్యథా చన్ద్రగతాధికపరిమాణగ్రాహిణ్యోతిః -
 శాస్త్రస్య చన్ద్రప్రాదేశగ్రాహిప్రత్యక్షేణ బాధాపత్తేః । పాకరక్తే
 ఘటే " రక్తోఽయమ్ , న శ్యామః " ఇతివత్ " సవిశేషణే హి "
 ఇతి న్యాయేన జీవపరభేదగ్రాహిప్రత్యక్షస్య విశేషణీభూతధర్మ -
 భేదవిషయత్వాచ్చ । అత ఏవ నానుమానమపి ప్రమాణమ్ ,
 ఆగమవిరోధాత్ , మేరుపాషాణమయత్వానుమానవత్ ।

నాప్యాయమాస్తరవిరోధః । తత్పరాతత్పరవాక్యయోస్తత్పరవాక్యస్య
 బలవత్వేన లోకసిద్ధిభేదానువాది - " ద్వా సుపర్ణా " త్యాది -
 వాక్యాపేక్షయా ఉపక్రమోపసంహారాద్యవగతాద్వైతతాత్పర్యవిశిష్టస్య
 " తత్త్వమస్యా " దివాక్యస్య ప్రబలత్వాత్ । న చ జీవపరైక్యే
 విరుద్ధధర్మాశ్రయత్వానుపపత్తిః , శీతస్యైవ జలస్యాపాధికౌష్ఠ్యాశ్రయత్వవత్
 స్వభావతో నిర్గుణస్యైవ జీవస్యాన్తఃకరణాద్యుపాధిక -
 కర్తృత్వాద్యాశ్రయత్వప్రతిభాసోపపత్తేః । యది చ జలాదావౌష్ణ్యమారోపితమ్ ,

తదా ప్రకృతేఽపి తుల్యమ్ | న చ సిద్ధాన్తే కర్తృత్వస్య క్వచిదప్యభావా -
 దారోప్యప్రమాహితసంస్కారాభావే కథమారోపః , ఇతి వాచ్యమ్ ,
 లాఘవేనారోప్యవిషయకసంకారత్వేనైవ తస్య హేతుత్వాత్ | న చ
 ప్రాథమికారోపే కా గతిః , కర్తృత్వాద్యధ్యాసప్రవాహస్యానాదిత్వాత్ |

తత్ర ' తత్త్వమ్ ' - పదవాచ్యయోర్విశిష్టయోరైక్యాయోగేఽపి
 లక్ష్యస్వరూపయోరైక్యముపపాదితమేవ | అత ఏవ తత్ప్రతిపాదక -

" తత్త్వమస్యా దివాక్యానామఖణ్డార్థత్వమ్ , సోఽయమ్ "

ఇత్యాదివాక్యవత్ | న చ కార్యపరాణామేవ ప్రామాణ్యమ్ , చైత్ర ,
 పుత్రస్తే జాతః ఇత్యాదౌ సిద్ధేఽపి సజ్గతిగ్రహాత్ |

ఏవం సర్వప్రమాణావిరుద్ధం శ్రుతిస్మృతీతిహాసపురాణప్రతిపాద్యం
 జీవపరైక్యం వేదాన్తశాస్త్రస్య విషయ ఇతి సిద్ధమ్ |

ఇతి వేదాన్తపరిభాషాయాం విషయపరిచ్ఛేదః |

౧ ప్రయోజనమ్ |

ఇదానీం ప్రయోజనం నిరూప్యతే | యదవగతం సత్ స్వవృత్తితయా ఇష్యతే
 తత్ప్రయోజనమ్ | తచ్చ ద్వివిధమ్ - ముఖ్యం గౌణం చేతి | తత్ర
 సుఖదుఃఖాభావౌ ముఖ్యే ప్రయోజనే , తదన్యతరసాధనం గౌణం ప్రయోజనమ్ |
 సుఖం చ ద్వివిధమ్ - సౌతిశయం నితతిశయం చ | తత్ర సౌతిశయం సుఖం
 విషయానుషక్లజనితాన్తఃకరణవృత్తితారతమ్యకృతానన్తలేశావిర్భావవిశేషః ,

" ఏతస్యైవానన్తస్యాన్యాని భూతాని మాత్రాముపజీవన్తి ఇత్యాది శ్రుతేః |

నిరతిశయం సుఖం చ బ్రహ్మైవ , ఆనన్దో బ్రహ్మైతి వ్యజానాత్ ,

" విజ్ఞానమానన్దం బ్రహ్మ ఇత్యాది శ్రుతేః |

ఆనన్దాత్మకబ్రహ్మైవాప్తిశ్చ మోక్షః , శోకనివృత్తిశ్చ ,

" బ్రహ్మ వేద బ్రహ్మైవ భవతి " తరతి శోకమాత్మవిత్ "

ఇత్యాది శ్రుతేః | న తు లోకాన్తరావాప్తిః , తజ్జన్యవైషయికానన్దో
 వా మోక్షః , తస్య కృతకత్వేనానిత్యత్వే ముక్తస్య పునరావృత్త్యాపత్తేః |

నను త్వన్మతేఽప్యానన్దావాప్తేరనర్థనివృత్తేశ్చ సాదిత్వే తుల్కో
 దోషః , అనాదిత్వే మోక్షముద్దిశ్య శ్రవణాదౌ ప్రవృత్త్యనుపపత్తిరితి
 చేత్ , న , సిద్ధస్యైవ బ్రహ్మస్వరూపస్య మోక్షస్యాసిద్ధత్వభ్రమేణ

తత్సాధనే ప్రవృత్త్యుపపత్తేః | అనర్థనివృత్తిరప్యధిష్ఠానభూతబ్రహ్మ -
 స్వరూపతయా సిద్ధేవ | లోకేఽపి ప్రాప్తప్రాప్తి - పరిహృతపరిహారయోః
 ప్రయోజనత్వం దృష్టమేవ | యథా హస్తగత్విస్మృతసువర్ణాదా తవ
 హస్తే సువర్ణమ్ ఇత్యాప్తోపదేశాదప్రాప్తమివ ప్రాప్నోతి | యథా వా
 వలయితచరణాయాం స్రజి సర్పత్వభ్రమవతః నాయం సర్పః
 ఇత్యాప్తవాక్యాత్ పరిహృతస్యైవ సర్పస్య పరిహారః | ఏవం
 ప్రాప్తస్యాప్యానన్దస్య ప్రాప్తిః , పరిహృతస్యాప్యనన్దస్య
 నివృత్తిర్మోక్షః ప్రయోజనం చ |

స చ జ్ఞానైకసాధ్యః , తమేవ విదిత్వాఽతిమృత్యుమేతి , నాన్యః
 పథా విద్యతేఽయనాయ ఇతి శ్రుతేః , అజ్ఞాన్మనివృత్తేః జ్ఞానైకసాధ్యత్వ -
 నియమాచ్చ | తచ్చ జ్ఞానం బ్రహ్మత్మైక్యగోచరమ్ , అభయం
 వై జనక ప్రాప్తోఽసి , తదాత్మానమేవావేత్ - అహం బ్రహ్మస్మి
 ఇత్యాది శ్రుతేః , తత్త్వమస్యాదివాక్యోక్తం జ్ఞానం మోక్షస్య
 సాధనమ్ ఇతి నారదీయవచనాచ్చ |

తచ్చ జ్ఞానమపరోక్షరూపమ్ , పరోక్షత్వేఽపరోక్షభ్రమనివర్తక -
 త్వానుపపత్తేః | తచ్చాపరోక్షజ్ఞానం తత్త్వమస్యా దివాక్యాదితి కేచిత్ ,
 మనననిదిధ్యాసనసంస్కృతాన్తఃకరణాదేవేత్యేపరే |

తత్ర పూర్వాచార్యాణామాశయః - సంవిదాపరోక్ష్యం న కరణవిశేషోత్పత్తి -
 నిబంధనమ్ , కిన్తు ప్రమేయవిశేషనిబంధనమ్ ఇత్యుపాదితమ్ | తథా చ
 బ్రహ్మణః ప్రమాతృజీవాభిన్నతయా తద్గోచరం శబ్దజన్యమపి జ్ఞానమపరోక్షమ్ |
 అత ఏవ ప్రతర్దనాధికరణే ప్రతర్దనం ప్రతి ప్రాణోఽస్మి ప్రజ్ఞాత్మా , తం
 మామాయురమృతముపాస్య ఇతి
 ఇన్ద్రప్రోక్షవాక్యే ' ప్రాణ ' - శబ్దస్య బ్రహ్మపరత్వే
 నిశ్చితే సతి మాముపాస్య ఇత్యశ్చాచ్ఛబ్దానుపపత్తిమాశక్య తదుత్తరత్వేన
 ప్రవృత్తే శాస్త్రదృష్ట్యా తూపదేశో
 వామదేవవత్ ఇత్యత్ర సూత్రే శాస్త్రీయా దృష్టిః
 శాస్త్రదృష్టిః , తత్త్వమస్యా దివాక్యజన్యమ్ అహం బ్రహ్మ

ఇతి జ్ఞానం ' శాస్త్రదృష్టి ' - శబ్దేనోక్తమితి ।

అన్యేషాం త్వేవమాశయః - కరణవిశేషనిబంధనమేవజ్ఞానానాం
 ప్రత్యక్షత్వమ్ , న విషయవిశేషనిబంధనమ్ , ఏకస్మిన్నేవ సూక్ష్మవస్తుని
 పటుకరణాపటుకరణయోః ప్రత్యక్షత్వాప్రత్యక్షత్వవ్యవహారదర్శనాత్ ।
 తథ చ సంవిత్వాణ్ణాత్వే ఇన్ద్రియజన్యత్వస్యైవ ప్రయోజకతయా న
 శబ్దజన్యజ్ఞానస్యాపరోక్షత్వమ్ । బ్రహ్మసాక్షాత్కారేఽపి మనస -
 నిదిధ్యాసనసంస్కృతం మన ఏవ కరణమ్ , మనసైవానుద్రష్టవ్యమ్
 ఇత్యాదిశ్రుతిః । మనోఽగమ్యత్వశ్రుతిశ్చాసంస్కృతమనోవిషయా ।
 న చైవం బ్రహ్మణ ఔపనిషదత్వానుపపత్తిః , అస్మదుక్తమనసో
 వేదజన్యజ్ఞానానన్తరమేవ ప్రవృత్తతయా వేదోపజీవిత్యాత్ ;
 వేదానుపజీవిమానాన్తరగమ్యత్వస్యైవ విరోధిత్యాత్ ।
 ' శాస్త్రదృష్టి ' - సూత్రమపి బ్రహ్మవిషయకమానసప్రత్యక్షస్య
 శాస్త్రరయోజ్యత్వాదుపపద్యతే । తదుక్తమ్ -

'' ' అపి సంరాధనే ' సూత్రాత్ శాస్త్రార్థ ధ్యానజా ప్రమా ।

శాస్త్రదృష్టిర్మతా , తాన్తు వేత్తి వాచస్పతిః పరమ్ ॥

తచ్ఛ జ్ఞానం పాపక్షయాత్ , స చ కర్మానుష్ఠానాదితి
 పరమృరయా

కర్మణాం వినియోగః । అత ఏవ '' తమేతం వేదానువచనేన
 బ్రాహ్మణా

వివిదిషన్తి యజ్ఞేన దానేన తపసాఽనాశకేన '' ఇత్యాది
 శ్రుతిః ,

'' కషాయే కర్మభిః పక్వే తతో జ్ఞానం ప్రవర్తతే '' ఇత్యాది
 స్మృతిశ్చ సజ్గచ్ఛతే ।

ఏవం శ్రవణమనననిదిధ్యాసనాన్యపి జ్ఞానసాధనాని ,

మైత్రేయీబ్రాహ్మణే '' ఆత్మా వా అరే ద్రష్టవ్యః '' ఇతి
 దర్శనమనూద్య

తత్పాధనత్వేన '' శ్రోతవ్యో మన్తవ్యో నిదిధ్యాసితవ్యః '' ఇతి
 శ్రవణమనననిదిధ్యాసనానాం విధానాత్ । శ్రవణం నామ
 వేదాన్తానామద్వితీయే బ్రహ్మణీ త్తత్పర్యావధారణానుకూలా
 మానసీ

క్రియా । మననం నామ శబ్దావధారితేఽర్థే
 మానాన్తరవిరోధశక్త్యాం
 తన్నిరాకరణానుకూలతర్కాత్మకజ్ఞానజనకో మానసో వ్యాపారః ।
 నిదిధ్యాసనం నామ అనాదిదుర్వాసనయా విషయేష్యాకృష్యమాణస్య
 చిత్తస్య విషయేభ్యోఽపకృష్య ఆత్మవిషయకస్థైర్యానుకూలో
 మానసో వ్యాపారః ।

తత్ర నిదిధ్యాసనం బ్రహ్మసాక్షాత్కారే సాక్షాత్
 కారణమ్ , తే
 ధ్యానయోగానుగతా అపశ్యన్ , దేవాత్మశక్తిం
 స్వగుణైర్ని గూఢామ్ "
 ఇత్యాది శ్రుతేః । నిదిధ్యాసనే చ మననం హేతుః ,
 అకృతమననస్యార్థ -
 దార్ధ్యాభావేన తద్విషయకనిదిధ్యాసనాయోగాత్ । మననే చ
 శ్రవణం
 హేతుః , శ్రవణాభావే తాత్పర్యానిశ్చయేన
 శబ్దజ్ఞానాభావేన
 శ్రుతార్థవిషయకయుక్తత్వాయుక్తత్వనిశ్చయానుకూలమననాయోగాత్ ।
 ఏతాని త్రిణ్యపి జ్ఞానోత్పత్తౌ కారణానీతి కేచిదాచార్యా
 ఊచిరే ।

అపరే తు శ్రవణం ప్రధానమ్ , మనననిదిధ్యాసనయోస్తు
 శ్రవణాత్
 పరాచీనయోరపి శ్రవణఫలబ్రహ్మదర్శననిర్వర్తకతయా
 ఆరాదుపకారక -
 తయాఽఙ్గత్వమిత్యాహుః । తదప్యఙ్గత్వం న
 తార్తీయశేషత్వరూపమ్ ,
 తస్య శ్రుత్యాద్యన్యతమప్రమాణగమ్యస్య ప్రకృతే
 శ్రుత్యాద్యభావేఽసమ్భవాత్ ।
 తథా హి " ప్రీహిభిర్యజేత , " దధ్నా జుహోతి "
 ఇత్యాదావివ
 మనననిదిధ్యాసనయోరఙ్గత్వే న కాచిత్ తృతీయా శ్రుతిరస్తి ।

నాపి " బర్హిర్దేవసదనం దామి " ఇత్యాది మన్తాణాం

బర్హిఃఖణ్డన -

ప్రకాశనసామర్థ్యవత్ కిణ్చిచ్చిక్లమస్తి । నాపి

ప్రదేశాన్తరపరితస్య

ప్రస్థస్య " అగ్నిష్టోమే ప్రవృణక్తి " ఇతి వాక్యవత్

శ్రవణానువాదేన

మనననిదిధ్యాసనవినియోజకం కిణ్చిచ్చిద్వాక్యమస్తి । నాపి

" దర్శపూర్ణమాసాభ్యాం స్వర్గకామో యజేత " ఇతి

వాక్యావగతఫల -

సాధనతాకదర్శపూర్ణమాసప్రకరణే ప్రయాజాదీనామివ

ఫలసాధనత్వే -

నావగతస్య శ్రవణస్య ప్రకరణే మనననిదిధ్యాసనయోరామ్నానమ్

।

నను ' ద్రష్టవ్యః ' ఇతి దర్శనానువాదేన శ్రవణే విహితే సతి

ఫలవత్తయా శ్రవణప్రకరణే తత్సన్నిధావామ్నాతయోర్మనననిదిధ్యాసనయోః

ప్రయాజన్యాయేన ప్రకరణాదేవాజితేతి చేత్ , న , " తే ధ్యానయోగానుగతా

అపశ్యన్ " ఇతాది శ్రుత్యన్తే ధ్యానస్య దర్శనసాధనత్వేనావగతస్య

అజ్ఞాకాఙ్క్ష్యాయాం ప్రయాజన్యాయేన శ్రవణమననయోరేవాఙ్గత్వాపత్తేః ।

క్రమసమాఖ్యే చ దూరనిరస్తే ।

కిణ్చి ప్రయాజాదిష్వక్లత్వవిచారః సప్రయోజనః । పూర్వపక్షే

వికృతిషు న ప్రయాజాద్యనుష్ఠానమ్ ; సిద్ధాన్తే తు తత్రాపి తదనుష్ఠానమితి ।

ప్రకృతే తు శ్రవణం న కస్యచిత్ ప్రకృతిః , యేన మనననిదిధ్యాసనయో -

స్త్రాప్యనుష్ఠానమక్లత్వవిచారఫలం భవేత్ । తస్మాన్న తార్హియశేషత్వం

మనననిదిధ్యాసనయోః , కిన్తు తథా ఘటాదికార్యే మృత్పిణ్డాదీనాం

సహకారికారణతేతి ప్రాధాన్యాప్రాధాన్యవ్యపదేశః , తథా శ్రవణ -

మనననిదిధ్యాసనానామపీతి మన్తవ్యమ్ ।

సూచితం వైతద్వివరణాచార్యైః - " శక్తితాత్పర్యవిశిష్టశబ్దావధారణం

ప్రమేయావగమం ప్రత్యవ్యవధానేన కారణం భవతి , ప్రమాణస్య ప్రమేయావగమం

ప్రత్యవ్యవధానాత్ । మనననిదిధ్యాసనే తు చిత్తస్యప్రత్యగత్యప్రవణతా -

సంస్కారపరినిష్పన్న - తదేకాగ్రవృత్తికార్యద్వారేణ బ్రహ్మానుభవహేతుతాం

ప్రతిపద్యేతే ఇతి ఫలం ప్రత్యవ్యవహితకారణస్య శక్తితాత్పర్యవిశిష్ట -
 శబ్దావధారణస్య వ్యవహితే మనననిదిధ్యాసనే తదజ్ఞే అజ్ఞీక్రియతే ।
 శ్రవణాదిషు చ ముముక్షూణామధికారః , కామ్యే కర్మణి ఫలకామస్యాధికారిత్యాత్ ।
 ముముక్షాయాం చ నిత్యానిత్యవస్తువివేకస్యేహముత్రార్థఫలభోగవిరాగస్య
 శమదమోపరతితితిజ్ఞానమాధానశ్రద్ధానాం చ వినియోగః । అన్తరిన్ద్రియనిగ్రహః
 శమః । బహిరిన్ద్రియనిగ్రహో దమః । విక్షేపాభావ ఉపరతిః । శీతోష్ణాది -
 ద్వన్ద్వశనం తితిజ్ఞా । చిత్తైకాగ్రం సమాధానమ్ । గురువేదాన్తవాక్యేషు విశ్వాసః
 శ్రద్ధా ।

అత్ర ' ఉపరమ ' - శబ్దేన సంన్యాసోఽభిధీయతే ;

తథా చ సంన్యాసినామేవ
 శ్రవణాదావధికారః , ఇతి కేచిత్ । అపరే తు ' ఉపరమ ' - శబ్దస్య
 సంన్యాసవాచకత్వాభావాత్ , విక్షేపాభావమాత్రస్య గృహస్థేష్వపి
 సమ్భవాత్ , జనకాదేరపి బ్రహ్మవిచారస్య శ్రూయమాణత్వాత్ ,
 సర్వాశ్రమసాధారణం శ్రవణాదివిధానమిత్యాహుః ।

సగుణోపాసనమపి చిత్తైకాగ్ర్యద్వారానిర్విశేషబ్రహ్మసాక్షాత్కారహేతుః ।

తదుక్తమ్ -

" నిర్విశేషం పరం బ్రహ్మ సాక్షాత్కర్తుమనీశ్వరః ।

యే మన్దాన్తేఽనుకమ్ప్యన్తేసవిశేషనిరూపణైః ॥

వశీకృతే మనస్యేషాం సగుణబ్రహ్మశీలనాత్ ।

తదేవావిర్భవేత్ సాక్షాదపేతోపాధికల్పనమ్ ॥ " ఇతి ।

సగుణోపాసకానాం చ అర్చిరాదిమార్గేణ బ్రహ్మలోకగతానాం తత్రైవ

శ్రవణాద్యుత్పన్నతత్త్వసాక్షాత్కారాణాం బ్రహ్మణా సహ మోక్షః ।

కర్మిణాస్తు ధూమాదిమార్గేణ పితృలోకం గతానాముపభోగేన కర్మక్షయే

సతి పూర్వకృతసుకృతదుష్కృతానుసారేణ బ్రహ్మోద్ధిస్త్యావరాన్తేషు

పునరుత్పత్తిః । తథా చ శ్రుతిః - " రమణీయచరణా రమణీయాం

యోనిమాపద్యన్తే , కపూయచరణాః కపూయాం యోనిమాపద్యన్తే " ఇతి ।

ప్రతిషిద్ధానుష్ఠాయినాం తు రౌరవాదినరకవిశేషేషు తత్తత్పాపోచిత -

తీవ్రదుఃఖమనుభూయ శ్వశూకరాదితిర్యగ్యోనిషు స్థావరాదిషు

చోత్పత్తిః , ఇత్యలం ప్రసక్తాగతప్రపజ్ఞేన ।

నిర్గుణబ్రహ్మసాక్షాత్కారవతస్తు న లోకాన్తరగమనమ్ , " న

తస్య ప్రాణా ఉత్క్రామన్తి " ఇతి శ్రుతేః , కిన్తు యావత్ప్రాకర్మకర్మక్షయం
సుఖదుఃఖే అనుభూయ పశ్చాదపవృజ్యతే ।

నను " క్షీయన్తే చాస్య కర్మాణి తస్మిన్ దృష్టే పరావరే "

ఇత్యాది శ్రుత్యా , జ్ఞానాగ్నిః సర్వకర్మాణి భస్మసాత్ కురుతే

తథా " ఇత్యాది స్మృత్యా చ జ్ఞానస్య సకలకర్మక్షయహేతుత్వనిశ్చయే

సతి ప్రారబ్ధకర్మావస్థానమనుపపన్నమితి చేత్ , న । " తస్య

తావదేవ చిరం యావన్న విమోక్ష్యే , అథ సమృత్యే " ఇత్యాది శ్రుత్యా ,

" నాభుక్తం క్షీయతే కర్మ " ఇత్యాది స్మృత్యా చోత్పాదితకార్యకర్మ -

వ్యతిరిక్తానాం సఙ్గీతకర్మణామేవ జ్ఞానవినాశ్యత్వావగమాత్ ।

సఙ్గీతం ద్వివిధమ్ - సుకృతం దుష్కృతం చ । తథా చ శ్రుతిః -

" తస్య పుత్రా దాయముపయన్తి , సుహృదః సాధుకృత్యామ్ , ద్విషన్తః

పాపకృత్యామ్ " ఇతి ।

నను బ్రహ్మజ్ఞానాన్మూలాజ్ఞాననివృత్తౌ తత్కార్యప్రారబ్ధకర్మణోఽపి

నివృత్తేః కథం జ్ఞానినాం దేహధారణముపపద్యతే ఇతి చేత్ , న ,

అప్రతిబద్ధజ్ఞానస్యైవాజ్ఞాననివర్తకతయా ప్రారబ్ధకర్మరూప-

ప్రతిబద్ధకదశాయామజ్ఞాననివృత్తీరసఙ్గీకారాత్ ।

నన్వేషమపి తత్త్వజ్ఞానాదాదేకస్య ముక్తౌ సర్వముక్తిః స్యాత్ ,

అవిద్యాయా ఏకత్వేన తన్నివృత్తౌ క్వచిదపి సంసారాయోగాదితి

చేత్ , న , ఇష్టాపతీరిత్యేకే । అపరే తు ఏతద్దోషపరిహారాయైవ

" ఇన్ద్రో మాయాభిః " ఇతి బహువచనశ్రుత్యనుగృహీతమవిద్యాయానానాత్వ -

మఙ్గీకర్తవ్యమిత్యాహుః । అన్యే తు ఏకైవావిద్యా , తస్యాశ్చావిద్యాయా

జీవభేదేన బ్రహ్మస్వరూపావరణశక్తయో నానా ; తథా చ యస్య

బ్రహ్మజ్ఞానం తస్య బ్రహ్మస్వరూపావరణశక్తివిష్టావిద్యానాశః ,

న త్వస్యం ప్రతి , ఇత్యుపగమాత్ నైకముక్తౌ సర్వముక్తిః । అత ఏవ

" యావదధికారమవస్థితిరాధికారికాణామ్ " ఇత్యస్మిన్నధికరణే

అధికారిపురూపాణాముత్పన్నతత్త్వజ్ఞానానామిన్ద్రాదీనాం దేహధారణా -

నుపపత్తిమాశక్య్య అధికారాపాదకప్రారబ్ధకర్మసమాప్త్యనన్తరం

విదేహకైవల్యమితి సిద్ధాంతమ్ । తదుక్తమాచార్యవాచస్పతిమిశ్రైః -

" ఉపసనాదినంసిద్ధితోషితేశ్వరచోదితమ్ ।

అధికారం సమాప్యైతే ప్రవిశన్తి పరం పదమ్ ॥" ఇతి ।

ఏతచ్చైకముక్తో సర్వముక్తిరితి పక్షే నోపపద్యతే । తస్మాదేకావిద్యాపక్షేఽపి
ప్రతిజీవమావరణభేదోపగమేన వ్యవస్థోపపాదనీయా ।

తదేవం బ్రహ్మజ్ఞానాన్మోక్షః । స చానర్థనివృత్తిర్నిరతిశయ -

బ్రహ్మనన్దావాప్తిశ్చేతి సిద్ధం ప్రయోజనమ్ ।

ఇతి వేదాంతపరిభాషాయాం ప్రయోజనపరిచ్ఛేదః ।

ఇతి ధర్మరాజ అధ్వరీన్ద్ర విరచితా

వేదాంత పరిభాషా సమాప్తా ॥

Vedanta Paribhasha

pdf was typeset on March 24, 2024

Please send corrections to sanskrit@cheerful.com

